جدید

Tilda, fikrda, ishda birlik!

Jadid

2024-yil
15-mart
№ 12(12)

adabiy, ilmiy-ma’rifiy va ijtimoiy haftalik gazeta

SURUR

Ona zamin va tabiatga mehr-muhabbat, saxovat va muruvvat, bunyodkorlik va olijanoblik kabi xalqimizga xos ezgu fazilatlar eng qadimiy bayramimiz bo‘lgan Navro‘z timsolida asrlar davomida ulug‘lanib, sayqal topib kelmoqda.

Shavkat MIRZIYOYEV,
O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti

HAR BAHORDA SHU BO‘LAR TAKROR...

“Navro‘z” – yangi kun demakdir. Buni ko‘pchilik yaxshi biladi. Yangi kunda fasllar almashib, o‘t-o‘lanlar jonlanadi; dehqon ezgulik dalasi – otiziga umid urug‘ini ekadi; tabiat qo‘ynida halovat topadi. Yasharishni, beg‘uborlikni, yam-yashil o‘simliklar, sirli hayvonot va jamodot olami tarovatini san’atkorning ko‘zi ko‘radi; ta’sirini tarannum etadi.

Koshg‘ariy zamonidan hozirga dovur Navro‘zda “turli chechak ochilib”, atrofga “guldor gilam yoyiladi”. Mumtoz shoirlar tili va dilida yana bir tilak: “Ilohi har kuning Navro‘z bo‘lsun!” Dardli shoir Cho‘lpon ko‘klam uzra: “Ko‘klam bilan yurtimga ham bir ko‘karish kelsaydi, Ko‘ngillar ham havolardek ko‘klam hidi bersaydi, Dillarga ham havolardek ko‘klam ruhi kirsaydi!” deb pokiza orzularini sochadi.

(Davomi 3-sahifada).

SHE’RIY LAHZA

CHO‘LPON

KO‘KLAM KELADIR

Ko‘klam oyim yo‘lg‘a chiqqan, ko‘klam oyim qo‘zg‘alg‘an;
Ko‘k ko‘ylakning bitishiga uncha ko‘p ham qolmag‘an!

Tiniq havo… ko‘k yuzida oppoq, harir pardadek
Oq bulutlar, unda-munda yoyilg‘anlar parishon.
Shu’lalarning aksi bilan yiltillagan ignadek,
Kun tig‘lari, qarashlarg‘a o‘tkur-o‘tkur sanchilg‘an…

Qip-yalang‘och daraxtlar ham quchoq ochib, ko‘z tutib,
Ko‘k ko‘ylakning bitishini chidamasdan kutalar.
Qarg‘alar ham qishda qilg‘an gunohlarni unutib,
Uzr aytmasdan, indamasdan, uchib-uchib ketalar.

Sezgilarni uyg‘otguvchi hidli gullar to‘planib,
“Biz ham yo‘lg‘a chiqdik!” deya yuborg‘anlar bir chopar.
Gul hididan rizq emguchi jonivorlar uyg‘onib,
Erta-indin boqchalarg‘a, chamanlarga tarqalar.

Ko‘klam oyning ipak ko‘ylak etaklari sudralib,
Qora yerning boshlarini silab-siypab keladir.
U silashdan, u siypashdan quvvat olib, kuch olib,
Qora yer ham ko‘ksidagi oltinlarni beradir.

Ko‘klam bilan yurtimga ham bir ko‘karish kelsaydi;
Ko‘ngillar ham havolardek ko‘klam hidi bersaydi,
Dillarga ham havolardek ko‘klam ruhi kirsaydi!..

1924

TAHLIL

O‘ZBEKISTONNING “YUMSHOQ KUCH”I

2016-yil prezidentlik lavozimiga kelgan Shavkat Mirziyoyevning islohotlari natijasida tarixiy Turkiston jug‘rofiy mintaqasining yuragidan joy olgan O‘zbekiston nomi tez-tez tilga olinmoqda. Bu holat ushbu mamlakat o‘zining muazzam ta’sir imkoniyatlarini anglab yetgani va ularni namoyish eta boshlagani bilan izohlanadi. “Yangi O‘zbekiston” g‘oyasi bilan muhim yangilanish jarayonini boshlab bergan Shavkat Mirziyoyev siyosati allaqachon olimlarning tadqiqot mavzusiga aylanib ulgurdi. O‘zbekiston yetakchisining tashabbuslaridagi o‘rnak olinishi kerak bo‘lgan muhim jihatlardan biri “yumshoq kuch” siyosatidir.

Konstruktiv va muvozanatli tashqi siyosat olib borayotgan Prezidentning oqilona diplomatiyasi 7 yil avval mintaqada mavjud bo‘lgan keskin muhitni bartaraf etdi. O‘zbekiston nafaqat qo‘shni davlatlar bilan barcha sohalarda hamkorlikni rivojlantirdi, balki Turkiya, Ozarbayjon va Vengriya kabi olis qardoshlari bilan ham aloqalarini yuqori darajaga ko‘tarishga muvaffaq bo‘ldi. Qolaversa, Shavkat Mirziyoyev ma’muriyati rivojlangan davlatlar bilan ham namunali aloqalarni yo‘lga qo‘yib, muvozanatli siyosat olib borishga e’tibor qaratmoqda.

Bu jarayonda O‘zbekiston tomonidan “yumshoq kuch” elementlaridan foydalangan holda ishlab chiqilgan siyosatning muvaffaqiyatlari yaqqol ko‘zga tashlanadi. Chunki yangicha boshqaruv davrida mamlakat barcha sohalar qatori tarix, madaniyat va turizm yo‘nalishlarida ham jiddiy rivojlanish jarayoniga qadam qo‘ydi. Natijada O‘zbekiston xalqaro jamoatchilik hurmatiga sazovor, sayyohlar, investorlar va tadqiqotchilar uchun jozibali hamda ta’sirchan mamlakatga aylanmoqda.

“YUMSHOQ KUCH”NING AHAMIYATI

O‘tgan asrning 80-yillari oxirida Harvard universiteti professori Jozef Nay tomonidan fanga kiritilgan “yumshoq kuch” tushunchasi biror mamlakatning o‘z siyosiy, iqtisodiy manfaatlarini ro‘yobga chiqarish va boshqa mamlakatlarning munosabatiga ta’sir qilish uchun o‘zaro madaniy aloqa, jozibador qadriyatlar va diplomatik munosabatlardan keng foydalanish qobiliyati sifatida ta’riflangan. Bugun “yumshoq kuch”ning muvaffaqiyatli amaliyotini butun dunyoda uchratish mumkin. Markaziy Osiyoda bu boradagi ilk namunali faoliyat O‘zbekistonda olib borilayotganini alohida ta’kidlash lozim. Mamlakatning boy merosi, kengayib borayotgan madaniy hamkorliklari, izchil va tinchliksevar tashqi siyosati allaqachon muhim jozibali unsur sifatida namoyon bo‘lmoqda. O‘zbekiston tarixiy shaxslar, cheksiz madaniy boyliklar, sayyohlik imkoniyatlari, ulkan iqtisodiy salohiyat, mehnatkash aholi va strategik joylashuvga ega. Ana shu omillardan o‘rinli foydalangan O‘zbekiston rahbariyati xalqaro jamoatchilik nazarida sezilarli yutuqlarga erishmoqda.

O‘ZBEKISTONNING BREND SHAHARLARI

Har bir qarich yerida tarix ufurib turgan O‘zbekistonning qadimiy shaharlari “yumshoq kuch” elementlarining eng muhim belgilaridan hisoblanadi. Bu shaharlar tarixda ham shoir va yozuvchilar ijodida tez-tez tilga olingan. Hofiz Sheroziyning “Agar ko‘nglimni shod etsa o‘shal Sheroz jononi, Qaro xoliga baxsh etgum Samarqand-u Buxoroni” misralari bundan roppa-rosa olti asr oldin yozilgan. O‘zbekistonda bu kabi she’r, qo‘shiq va dostonlarga mavzu bo‘lgan o‘nlab dong‘i ketgan shaharlar mavjud.

(Davomi 2-sahifada).

VATAN MANZUMASI

ER YIGITNING NOMUSI MILLATINI UYG‘OTAR!

“Barchamiz, eng avvalo, Vatan himoyachisi, tinchlik posboni bo‘lishimiz zarur”.

Mamlakatimiz Prezidenti, Qurolli Kuchlar Oliy Bosh qo‘mondoni Shavkat Mirziyoyevning ushbu so‘zlari kuni kecha poytaxtimizdagi “Turkiston” san’at saroyida ilk namoyishi bo‘lib o‘tgan “Vatan manzumasi” deb nomlangan adabiy-ma’rifiy kechaning bosh g‘oyasini tashkil qiladi.

O‘tgan yildan boshlab mazkur adabiy-ma’rifiy dasturning keng miqyosda namoyish etilayotgani xalqimiz hayotida o‘ziga xos ma’naviy hodisalardan biri bo‘ldi desak, mubolag‘asi yo‘q. Chunki xalqimizning dard-u quvonchlari, millatning or-nomusi, ona Vatan sha’ni va sharafi tarannum etilgan she’rlar, go‘zal kuy-qo‘shiqlar va sahnalashtirilgan tomoshalarni o‘zida mujassamlashtirgan dastur hech kimni befarq qoldirmaydi.

(Davomi 3-sahifada).

2024-yil 15-mart
№ 12(12)

O‘ZBEKISTONNING “YUMSHOQ KUCH”I

Boshlanishi 1-sahifada.

So‘nggi paytlarda Shavkat Mirziyoyevning tashabbuslari bilan bu shaharlar qayta tiklanib, diplomatiya, turizm, ta’lim, festival va kongresslar markaziga aylantirilmoqda. Buxoroda qurilgan “Ko‘hna va boqiy Buxoro” obidasi, Namangandagi “Afsonalar vodiysi” madaniyat va istirohat bog‘i, poytaxtdagi “Toshkent city”, Samarqandda barpo etilgan “Boqiy shahar” majmuasi va qad rostlagan yangi mehmonxonalar fikrimizni tasdiqlaydi. Bugungi Samarqand ham ajoyib o‘tmishga, ham zamon talablarini o‘zida mujassam etgan, yuksak saviyadagi tadbirlarni o‘tkazish uchun barcha zarur sharoit va infratuzilmaga ega noyob shahar sifatida yangi mavqe va nufuz kasb etdi. O‘zbekiston hukumati tomonidan ko‘plab xalqaro sammitlar va davlat tashriflari uchun aynan Samarqand shahrining tanlanayotgani ham ana shu o‘zgarishlar samarasidir. Bularning barchasi davlatning “yumshoq kuch” siyosatining tarkibiy qismi deb aytishimiz mumkin.

Samarqandning 2023-yilda Jahon sayyohlik poytaxti sifatida tanlangani va YUNESKO o‘zining Bosh konferensiyasi sessiyasini so‘nggi 40 yil davomida birinchi marta xorijda, aynan Samarqandda o‘tkazishga qaror qilgani bejiz emas. Ayni paytda O‘zbekiston Buxoro, Xiva, Qo‘qon, Shahrisabz kabi brend shaharlarini ham xuddi shu yo‘nalishda rivojlantirish orqali o‘zining “yumshoq kuch”ini boyitib bormoqda. Afg‘oniston bilan chegaradagi Termiz shahri ham tarixiy vazifani bajaryapti. Bu kent Afg‘onistonda ta’lim olish imkoniyatini topa olmagan yigit va qiz talabalar uchun ziyo markaziga aylandi. Bu kabi o‘zgarishlar natijasida Yangi O‘zbekiston tez orada Buyuk Ipak Yo‘lining eng yorqin marvaridlarini namoyish etuvchi noyob manzilga aylanishi shubhasiz.

O‘ZBEKISTONNING MADANIY QADRIYATLARI

“Yumshoq kuch”ni tashkil etuvchi yana bir muhim omil bu – madaniyatdir. Mamlakatning tili, adabiyoti, san’ati, sporti, gastronomiyasi, tabiati va boshqa madaniy unsurlari uning xalqaro doiradagi jozibadorligini oshirishga xizmat qiladi. O‘zbekistondagi o‘zgarishlar jarayonida madaniy qadriyatlarni namoyish etuvchi xalqaro festivallar va tadbirlar soni ko‘paygani e’tiborga molik. Bunday tadbirlar madaniyat va san’atni targ‘ib qilish bilan birga, sayyohlarga o‘zbek sivilizatsiyasi durdonalarini yaqindan kuzatish imkonini ham beradi. O‘zbekistonda o‘tkazilayotgan xalqaro festivallarda maqom va baxshichilik, raqs an’analari, hunarmandchilik, gulchilik, gastronomiya, kino, ipakchilik kabi qadriyatlar keng tarannum etilmoqda. Ularning bevosita hukumat rag‘bati va ko‘magida o‘tkazilayotgani esa O‘zbekiston “yumshoq kuch”ining madaniy asoslarini rivojlantirishga qat’iy qaror qilganidan dalolatdir. Prezidentning 2023-yil iyuldagi qarori bilan o‘zbek askiya va milliy qiziqchilik san’atini targ‘ib qilish maqsadida har ikki yilda bir marta o‘tkazilishi rejalashtirilgan “Tabassum” xalqaro kulgi festivali bu yo‘nalishdagi so‘nggi muhim yangiliklardan biri bo‘ldi.

TABASSUM DIPLOMATIYASI

Yangi O‘zbekistonning obro‘-e’tiborini tobora yuksaltirib borayotgan muhim xususiyatlardan yana biri bu mamlakatning murosa va yechimga asoslangan tinchliksevar tashqi siyosatidir. Prezident Shavkat Mirziyoyevning chet elga tashriflari va xorijiy delegatsiyalar bilan uchrashuvlarida e’tiborga sazovor bo‘lgan jihat – u kishining yuzidan aslo arimaydigan tabassumdir. Zero, bir o‘zbek maqolida aytilganidek, “Ochiq chehra – boldan shirin”. Xorijiy davlat rahbarlarining O‘zbekistonga tashrifi chog‘ida diplomatik nazokatni eng yuqori darajada aks ettiruvchi kutib olish dasturlari ham e’tiborga molik. Rasmiy dasturlardan tashqari, O‘zbekistonning boy qadriyatlarini aks ettiruvchi madaniy chiqishlar barchani hayratga soladi. Xitoy, Fransiya va Qatar yetakchilarining Samarqandga tashriflari chog‘ida, shuningdek, Ozarbayjon va Turkiya Prezidentlarining tarixiy Xiva shahrida kutib olinishida namoyish etilgan tantanali madaniy dasturlar xalqaro ommaviy axborot vositalari tomonidan havas bilan kuzatilgani rost.

YANGI O‘ZBEKISTONNING INSONPARVARLIK DIPLOMATIYASI

2023-yil 6-fevral kuni Turkiyaning Qahramonmarash shahrida sodir bo‘lgan va 11 viloyatni larzaga solgan mudhish zilziladan so‘ng Yangi O‘zbekistonning insonparvarlik diplomatiyasi yaqqol namoyon bo‘ldi. Zarur resurslar safarbar etilib, o‘zbek qutqaruvchilari Toshkentdan uchib bordi. Xatayning Ovakent mahallasidagi jabrdiydalarga ko‘mak ko‘rsatilib, yaradorlarni davolash, oziq-ovqat bilan ta’minlash, issiq kiyim-kechak, dori-darmon tarqatish kabi insonparvarlik va hamjihatlik faoliyatlari amalga oshirildi.

YANGI O‘ZBEKISTON MAKTABLARI

Prezident Shavkat Mirziyoyev hokimiyatga kelganidan so‘ng alohida e’tibor qaratilib, izchil rivojlanayotgan soha – ilm-fan va ta’limdir. O‘tgan yili yangilangan O‘zbekiston Konstitutsiyasidagi eng muhim o‘zgarishlardan biri ham o‘qituvchilarning kasbiy maqomiga alohida e’tibor qaratilgani bo‘ldi. Yangi davrda poydevori qo‘yilgan va tarixda bo‘lgani kabi yurtning yorug‘ kelajagini barpo etuvchi iqtidorli o‘quvchilarni tarbiyalashga qaratilgan Prezident maktablari ham bu borada e’tiborga molik yangilikdir.

O‘zbekiston ilm-fan va ta’lim sohasida erishayotgan yutuqlarini qo‘shni va qardosh davlatlar bilan o‘rtoqlashishni ham e’tibordan chetda qoldirayotgani yo‘q. 2020-yili O‘zbekiston Prezidentining tashabbusi bilan Tojikistonda maktab qurilib, tojik xalqiga sovg‘a qilingan bo‘lsa, 2022-yil Qirg‘izistonda ham O‘zbekiston mablag‘lari hisobidan maktab barpo etildi. Shuningdek, Ozarbayjonning Fuzuliy shahrida O‘zbekiston rahbari tashabbusi bilan barpo etilgan va ming nafarga yaqin o‘quvchi tahsil olishiga mo‘ljallangan maktabda joriy yil ta’lim jarayoni boshlab yuborildi. Maktabga jahon tarixida muhim o‘rin tutgan buyuk siymo – olim va davlat arbobi Mirzo Ulug‘bek nomi berildi. Ushbu ta’lim diplomatiyasi o‘zbek madaniyati va tarixini qadrlaydigan, Uchinchi Renessans davrini tushunadigan va O‘zbekistonga do‘st bo‘lgan ziyolilar va olimlarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Yuqorida bildirilgan fikr-mulohazalardan kelib chiqqan holda, O‘zbekistonda “yumshoq kuch” siyosati muvaffaqiyatli va namunali shaklda olib borilayotganini ta’kidlash zarur. Umuman olganda, bunday siyosat muvaffaqiyatli amalga oshirilsa, hamkor davlatlarning qardoshlarimiz bilan yaqinlashish istagi ortib, islohotlar xalqaro miqyosda tan olinadi. Inchunin, “yumshoq kuch” nuqtai nazaridan qaraydigan bo‘lsak, 2023-yilni Yangi O‘zbekistonning e’tirof sanasi deb hisoblashimiz mumkin. Zero, Prezident Sh.Mirziyoyevning ketma-ket ikki nufuzli xalqaro tashkilot mukofotlari – Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligining faxriy nishoni va Turkiy davlatlar tashkilotining “Turk dunyosi Oliy ordeni” bilan taqdirlangani O‘zbekiston rahbarining 7 yillik muvaffaqiyatli faoliyati natijasidir.

Ahmet AKALIN,
Turkiya televideniye va radio oliy kengashi (RTOK) mutaxassisi

BU KITOBNI O‘QIDINGIZMI?

“TURKISTON HURRIYATI YO‘LIDA”

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Qatag‘on qurbonlari xotirasi davlat muzeyi yetakchi ilmiy xodimi, tarix fanlari bo‘yicha falsafa doktori Muslimbek Alijonovning “Turkiston hurriyati yo‘lida” deb nomlangan kitobi chop etildi.

Kitob mundarijasi 1929-1939-yillar orasida Fransiyaning Parij shahrida nashr etilgan “Yosh Turkiston” jurnalidan olingan iqtiboslar va muallifning fikr-mulohazalari, izohlari bilan boyitilgan. Muallif uch tayanchi, uch atoqli shaxs – Mustafo Cho‘qay, Tohir Chig‘atoy va Abdulvahob O‘qtoyning hayoti, ijodi va fidokorona faoliyatini tadqiq va tahlil etadi.

Sobiq mustabid tuzumning tajovuzlari oqibatida 1924-yilgacha Vatanini tark etishga majbur bo‘lgan minglab yurtdoshlarimiz Afg‘oniston, Hindiston, Turkiya, Misr, Germaniya va boshqa mamlakatlarda qo‘nim topdilar. Usmon Xo‘ja (1878-1968), Mustafo Cho‘qay (1891-1941), Sadriddinxon Sharifxo‘jayev (1878-1946), Zakiy Validiy To‘g‘on (1890-1970), Tohir Chig‘atoy (1902-1987), Abdulvahob O‘qtoy (1904-1962) va boshqalar xorij matbuoti va o‘zlari tashkil etgan jurnallar orqali Turkiston xalqlarining mustaqillik yo‘lidagi kurashi va orzu-umidlaridan jahon afkor ommasini xabardor qilib, Turkistondan kelgan muhojirlarni ezgu maqsadlar yo‘lida birlashtirish borasida katta ishlarni amalga oshirishga muvaffaq bo‘lishdi. Jumladan, “Yosh Turkiston” jurnali ham ana shunday matbuot nashrlaridan biri edi.

Kitobdan Vatan va xalq hayoti mavzusidagi she’rlar, Turkiston muxtoriyati, milliy istiqlolchilik kurashi hamda milliy matbuot tarixiga doir maqolalar o‘rin olgan.

Shu bilan birga, kitobda tarixiy siymolar tavsifiga ham keng o‘rin berilgan. Jumladan, Ismoil G‘aspirali, Munavvar qori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy, Eshonxo‘ja Xoniy, Sadriddinxon Muftiy Sharifxo‘jayev, Obidjon Mahmud va boshqa taraqqiyparvar jadidlarga bag‘ishlangan maqolalar ham shunday asarlar sirasidandir.

Bahrom IRZAYEV,
Qatag‘on qurbonlari xotirasi davlat muzeyi bosh ilmiy xodimi

ADABIY DO‘STLIK

OLMOS OPANING QUVONCHI

Atoqli shoir G‘afur G‘ulom qiziga bag‘ishlagan bir she’rida: “Qiz degan ko‘ngilning qonidan bo‘lur”, deb yozgan edi. Darhaqiqat, Olmos opa dadasining shu ehtiromli ta’rifiga mos farzanddir.

Olmos opa otasi haqidagi xotiralarida shunday yozadi: “Men dadamning ulug‘ kitobsevar olim, faylasuf, mutafakkir ekanlarini juda yaxshi bilar va bundan g‘ururlanar edim. Dadam biror she’rida kitobni oftobga qofiya qilganmi-yo‘qmi bilmayman, lekin kitobni bu qadar ulug‘lagan insonni boshqa ko‘rmadim”. Kitob G‘afur G‘ulom uchun tiriklik suvi bo‘lganini tasavvur qilish mumkin. Shunga monand Turkiyada nashr bo‘lgan “Osmon to‘la yulduzlar: G‘afur G‘ulom” nomli kitob ham Olmos opaga bir olam quvonch bag‘ishladi.

2024-yil 26-27-fevral kunlari Anqaradagi Hoji Bayram Vali universiteti tashabbusi bilan xalqaro TURKSOY tashkiloti, O‘zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi, O‘zbekistonning Turkiyadagi elchixonasi hamkorligida ushbu kitobning taqdimoti bo‘ldi.

Kitobga so‘zboshi yozgan xalqaro TURKSOY tashkiloti rahbari Sulton Rayev G‘afur G‘ulom ijodining ko‘lami haqida gapirib, asarlari mohiyatida millatlararo do‘stlik, qardoshlik, insonning baxt-iqboliga doir qarashlar mujassamligini ta’kidladi. Hoji Bayram Vali universiteti professori Veli Savash Yelok kitobda berilgan “G‘afur G‘ulom” sarlavhali maqolasida adibning tarjimayi holi, turli janrlarda yozilgan asarlari bibliografiyasi bilan turk o‘quvchilarini atroflicha tanishtiradi. Ushbu kitobdan o‘ndan ortiq o‘zbek va turk olimlarining ilmiy maqolalari va G‘afur G‘ulomning mashhur she’rlari hamda hikoyalarining tarjimalari o‘rin olgan.

Taqdimotda universitet talabalari shoir she’rlarini o‘zbek tilida o‘qishdi. Mezbon o‘laroq Hoji Bayram Vali universiteti rahbariyati, ilmiy-pedagogik jamoa “Osmon to‘la yulduzlar: G‘afur G‘ulom” kitobi taqdimotiga jiddiy hozirlik ko‘rgani sezildi.

Darhaqiqat, so‘z san’ati ellarni, dillarni bir-biriga bog‘laydi. Adabiyot katta yo‘l chetiga qo‘yilgan ulkan ko‘zgu. Unda olam va odam aks etadi. Jumladan, unda G‘afur G‘ulomning ham nurli siymosi, bebaho merosi ko‘zga yaqqol ko‘rinadi.

Taqdimotdan mamnun bo‘lgan Olmos opa tashkilotchilariga tashakkur bildirdi. Anjuman ishtirokchilariga “Osmon to‘la yulduzlar: G‘afur G‘ulom” kitobini taqdim etarkan, shoirning ijod uyi har doim do‘stlar uchun ochiqligini aytib, ushbu mashhur satrlarni takrorladi: “Do‘stlar uchun jonimiz – niyozimiz, Bizning uyga qo‘nib o‘ting, do‘stlarim”.

Zero, G‘afur G‘ulomning ma’naviy dasturxoni barcha uchun har doim ochiq va do‘stlarga muntazir.

B.NURMUHAMMAD

YURTDOSHIMIZ TAQDIRLANDI

Turkiyaning Bursa shahridagi Uludag‘ universitetida Alisher Navoiy nomidagi O‘zbek tili va madaniyati markazi davlatimiz rahbarining buyuk alloma ma’naviy va ma’rifiy merosini kelajak avlodlarga yetkazish borasidagi tashabbuslarini amalga oshirish maqsadida tashkil etilgan edi.

Markazga Anqaradagi Hoji Bayram Vali universitetining san’at tarixi yo‘nalishi bo‘yicha doktoranti Surayyo Xo‘jayeva rahbarlik qiladi.

Surayyo Xo‘jayeva Navoiy ijodini Turkiyadagi vatandoshlarimiz, talaba yoshlar orasida ommalashtirish, turkiy xalqlar o‘rtasidagi mushtarak madaniy, ma’naviy va ma’rifiy qadriyatlarni mustahkamlashga bag‘ishlangan ijodiy tadbirlarni tashkil etishdagi faolligi uchun Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti tomonidan ta’sis etilgan Alisher Navoiy nomidagi ko‘krak nishoni bilan taqdirlandi.

Yurtdoshimizga ko‘krak nishonini O‘zbekistonning Istanbuldagi bosh konsuli Sherzod Abdunazarov topshirdi.

“Dunyo” AA
Istanbul

HAR BAHORDA SHU BO‘LAR TAKROR...

Boshlanishi 1-sahifada.

Xalq ta’biricha “Navro‘zdan so‘ng qish, mezondan so‘ng yoz bo‘lmaydir”, “Yaxshi odam ko‘zidan, yaxshi yil esa Navro‘zidan” bilinadir. Odamlar qirlarga chiqib, sayllarda qo‘shiqlar kuylaydi, Sumalakni yalaydi. “Yomg‘ir-yog‘aloq”ning musiqasiga o‘ynaydi...

Bahor – uch yuz oltmish besh kunning bolaligi. Bolalikda soflik, tozalik, beg‘uborlik va go‘zallik mujassam. Inson yoshi o‘tgan sari bolaligini eslab qo‘msaydi, qo‘msab eslaydi. Biroq dunyoda na bir asbob-uskuna, na dastur va na bir tilsim o‘tgan kunni, aytilgan so‘zni ortga qaytaradi. Odam har yumushda jadallashib, imkon izlaydi, xayollari izmida ulkan rejalar tuzadi. Gohida “halokat bo‘lg‘usin bilmay qulochni katta” otadi... Oxiri tahrirsiz bitikka, manglayidagi yozuvga ko‘nikadi; shundan o‘zga iloj ham, yo‘l ham yo‘q. Dunyoda yurakka ezgulik olib kiradigan, ruhiyatni tozartiradigan, mudroq hujayralarni uyg‘oqlikka chorlaguvchi palla – bu bahor. Kun bilan tun tenglashgan bir fursat – yil boshida ko‘katlar jilmayadi, qirlarda qizg‘aldoqlar yal-yal yonadi, chuchmomalar qiqirlaydi, daryolar shovullab ashula aytadi, o‘riklar gullaydi – “Har bahorda shu bo‘lar takror” (H.Olimjon). Bunda har qanday odam bir lahza bolalikka qaytadi, zavqlanadi; hazin xirgoyisi beixtiyor otashin qo‘shiqqa aylanadi. Bahor har kimga belgidir bolalikni eslatadi; orastalik va go‘zallikdan saboq beradi. Bahor o‘z nomi bilan yangi kun – Navro‘z, erkin va ozod kun.

Men har bahorda yam-yashil maysalarga, g‘imirlab qolgan mitti qumursqa va hasharotlarga, juft-juft oppoq kapalakka, umuman, Yaratguvchining boshqa g‘aroyibotlariga yo‘liqqanimda negadir o‘zimni betakror san’at–naqshga duch kelgandek sezaman. So‘z bilan tuyg‘ular rasmini chizish, shoyista xayolga mahramlik, tafakkur mamlakatida tasavvur bilan bolalarcha chopqillab poyga o‘ynash, aniqrog‘i, lahzani abadiyatga muhrlash qo‘limdan kelmagach, oddiy, sodda bahoriy libossiz so‘zlar bilan g‘o‘ldirabgina qo‘yaman, xolos: Ko‘klam...

Navro‘z kunidagi tilak yangi, yaxshi, o‘lmas, ramzli, zavq-shavqli; tafakkur va tasavvurning chin so‘zi. Navro‘zning shukuhli kunlari – bepoyon osmondagi olamqo‘shar – kamalak – Hasan-Husaynning o‘q-yoyi; bamisoli yerni yorib chiqqan ko‘malak (qo‘ziqorin). Navro‘zning musaffo tonglari beshikdagi chaqaloqning ko‘zlaridek top-toza, oydin, ma’nili, yoniq, boshqacha... Darvoqe, iste’dodli bir shoir akamiz e’tifor etgan oyoq ostida sochilib yotgan she’riyat degani, ehtimol, shudir.

O‘rgimchak to‘riga ilingan bugungi ayrim odamlarning mudrayotgan sezimlari, uyqusiragan ko‘zlari bahor nafasidan, qushlarning chug‘ur-chug‘ur sasidan uyg‘otsa ne tong?! Navro‘zi ayyom o‘z nasimi, nafasi, yomg‘iri, yildirimi, qo‘yingki, butun tarovati bilan yuraklarni erkka, mehr-muhabbatga, muruvvatga, odamiylikka, yoshlikka, bolalikka oshno etadi.

Yangi kun – yangi tajribalar maydoni. Bu orombaxsh maydonda dehqon ham, bog‘bon ham, hokim bilan mahkum ham, o‘quvchi va o‘qituvchi ham, boringki, hamma istiqomat qiladi. Zotan, yangi kun – go‘shangaga kelin bo‘layotgan qizlar sepiga yordam uchun bir dona mayin patini atay osmondan tashlab uchgan qaldirg‘ochning ezgu niyatidek eng bebaho va eng umidli kun.

Bepoyon kenglikka qarab yo‘lga chiqqan Navro‘z rost kun, chin kun, toza kun, botir kun, sodiq kun, do‘st kun. “Ayamajuz olti kun – olti oy qishdan qatti(q) kun”. Bahor kelinchagi manglayida qish bo‘yi paxtali ko‘rpasiga burkangan kampir kunlar bilan talosh pallasi ham bor ekan-da! G‘alaba nashidasi – yangi kunda. Aslida, ayamajuz shafqatsiz va yovuzdir. Gullagan og‘ochlar boshida yumrig‘ini do‘laytirib, do‘lbo‘ron-u qorbo‘ron dag‘-dag‘asini qiladi u. G‘addor ayamajuzning tirnog‘i temir, nafsi balo, niyati tuz emas. Issiq o‘rnini haqdorga osongina berib qo‘ymaydi. Ayamajuz teshaga qurdosh, ketmonga bo‘ydosh, neki bor – barini yalang o‘ziga tortadi...

Ammo... Ahay-a-hay... Ahay-a-ha-hay...

Xalqimiz boshida qilich qayragan qaro kunlar, qish kunlar, kampir kunlarning ortda qolgani rost bo‘lsin. “Ko‘klam bilan yurtimizga ham bir ko‘karish” keldi; chin Navro‘zimiz o‘ttiz yoshdan oshdi.

Yana ko‘ngillardan rutubat ketdi,
Yana shu’lalardan qamashmoqda ko‘z.
Yana dildorlikning fursati yetdi,
Demak, Bahor keldi,
Kelmoqda Navro‘z!” **(Abdulla Oripov).**

Shoir aytmoqchi, Navro‘z kelmoqda. Bayramona tantanalarga shaylangan O‘zbekiston ahli bu ko‘rkam-ko‘klam bayramining shukuhini yurak-yurakdan sezib turibdi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining bu yilgi “Navro‘z umumxalq bayramiga tayyorgarlik ko‘rish va uni o‘tkazish to‘g‘risida”gi qarorida Yangi kunning: “Dunyoda murakkab vaziyat hukm surayotgan hozirgi tahlikali davrda Navro‘zning buyuk insonparvarlik mohiyati, o‘lmas g‘oyalari, odamzotni tinchlik va do‘stlikni qadrlab, o‘zaro ahillik va hamjihatlikda yashashga, hayotni yanada go‘zal va obod qilishga undaydigan bunyodkorlik ruhi va falsafasi yer yuzidagi turli xalqlarning olijanob intilishlariga ham g‘oyat uyg‘un va hamohangdir”, deya umuminsoniy mohiyatiga urg‘u beriladi.

Navro‘z tongi quyoshidan ko‘zlar quvonadi, ko‘ngillar shodlanadi. Bunday musaffo tonglar tavsifi uchun esa faqat go‘zal va rubobiy so‘zlargina munosibdir.

Bahodir KARIM

YANGI NASHR

Qadaming qutlug‘ bo‘lsin, “VATAN”!

Keyingi yillarda mamlakatimiz madaniy hayotida ko‘plab e’tiborga molik voqealar ro‘y beryapti. Yaqinda yurtimizda “Vatan” deb nomlangan yangi jurnalning nishona soni nashrdan chiqarilgani ham shundan dalolat beradi. O‘zbekiston Kasaba uyushmalari federatsiyasining sa’y-harakati bilan dunyoga kelgan mazkur nashrdan milliy o‘zlik, ona yurtga muhabbat tarannum etilgan maqolalar, hikoya va she’rlar o‘rin olgan. Uning ilk sahifasi qardosh ozar shoiri Akif Bag‘irning “O‘zbek kelayotir...” nomli she’ri bilan ochiladi.

Shuningdek, jurnal sahifalarida atoqli ma’rifatparvar adib Abdurauf Fitratning “Yurt qayg‘usi”, O‘zbekiston xalq shoirlari Abdulla Oripovning “Imtihon”, Muhammad Yusufning “Ulug‘imsan, Vatanim!” she’rlari, Erkin Vohidovning “O‘zbegim” qasidasi, taniqli adib Xayriddin Sultonovning “Onamning yurti” hikoyasi, O‘zbekiston xalq yozuvchisi Tog‘ay Murodning “Yurt qo‘shig‘i” badiasini o‘qiganimizda vatanparvarlik, elparvarlik, millatparvarlikning go‘zal ruhiy surati ko‘z oldimizda namoyon bo‘ladi.

Yangi nashr sahifalarida qo‘shni va qardosh xalqlar vakillarining dil so‘zlari, ziyolilarimizning mulohazali maqolalari, olimlarning tadqiqotlariga ham keng o‘rin berilgan. Xususan, qozog‘istonlik ijodkor Dolimjon Sayfullayevning “Hamjihatligimiz boqiy bo‘lsin!”, tojikistonlik Ilhom Yusupovning “Bizning ham jurnalimiz bo‘ladi”, Qirg‘iziston va O‘zbekiston yozuvchilar uyushmalari a’zosi Begijon Ahmedovning “Biz Turkiston tog‘lari va keng cho‘llarida birga yashaymiz” nomli maqolalari o‘qishliligi bilan ajralib turadi.

Folklorshunos olim Jabbor Eshonqulning “Undan ayro baxt bo‘lmas” nomli maqolasida Vatan sarhadlari ko‘ngilda boshlanib, ko‘ngilda tugashi, shu bois ham ajdodlarimiz azaldan ko‘ngil tarbiyasiga alohida e’tibor qaratgani, Alpomish – muqaddas yurt haqidagi doston ekanligi alohida ta’kidlanadi. Professor Qozoqboy Yo‘ldoshev esa “Buzilmas qo‘rg‘on” maqolasida o‘zbek tilining ifoda imkoniyatlari kengligini e’tirof etib, milliy til ravnaqiga nisbatan ommaviy beparvolik, tasarrufdagi saviyasizlik va pala-partishlik kabi og‘riqli nuqtalarga o‘quvchi e’tiborini qaratadi. Eldor Asanovning “Shayboniyxon shaxsiyati nega e’tiborsiz qolmoqda?”, Feruza Jumaniyozovaning “Ilohiy o‘yin. Ko‘pkarining tarixini bilamizmi?”, Olimjon Davlatovning “Adl ila olam yuzin obod qil...” maqolalari ham o‘quvchini fikrlashga, mushohada yuritishga undaydi.

O‘zbekiston Kasaba uyushmalari Federatsiyasi raisi Qudratilla Rafiqov: “Jurnalni tashkil etishdan ko‘zlangan maqsad jonajon yurtimiz – Yangi O‘zbekiston imijini keng jamoatchilik va akademik doiralarda oshirishga hissa qo‘shish hamda o‘quvchilarni bugun dunyo ilm-fanida, siyosiy va ijtimoiy hayotda kechayotgan tendensiyalar bilan yaqindan tanishtirishdir”, deya ta’kidlagan.

Bir so‘z bilan aytganda, ushbu jurnalni o‘qib, Vatan nima, bizning ota-bobolarimiz kim edi, qanday xalq edik, millatimiz qay kunlarni boshidan kechirdi, kelajagimizning yorqinligi nimalarga bog‘liq, degan savollarga javob topamiz. “Vatan” so‘zini hamma ham ayta olar, ammo bu so‘zni yurak-yurakdan his etish, uning yukini ko‘tarish og‘ir. Shu bois, og‘ir va sharafli mas’uliyatni zimmasiga olgan jurnal ijodkorlariga kuch va ijodiy yutuqlar tilab qolamiz.

M.IBROHIMOVA

ER YIGITNING NOMUSI MILLATINI UYG‘OTAR!

Boshlanishi 1-sahifada.

O‘zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi, Madaniyat vazirligi, Yozuvchilar uyushmasi, Kinematografiya agentligi hamkorligida tayyorlangan “Vatan manzumasi” deb nomlangan adabiy-ma’rifiy kechani tomosha qilib, ko‘nglimdan kechgan o‘ylarni yozgim keldi. Chunki bu dastur menga begona emas. O‘tgan yili uning ishtirokchisi edim. Dasturni tayyorlash jarayonida chekilgan zahmatlar, mashaqqatlarni o‘z ko‘zim bilan ko‘rganman. Tengdosh yosh shoirlar qatorida sahnada she’r o‘qiganmiz. Buning hayajoni, quvonchi dasturda qatnashgan barcha ijodkorlarning qalbida hamon saqlanib turganiga shubham yo‘q. Ayniqsa, butun mamlakatimiz bo‘ylab safarga chiqib, viloyatlar markazida dasturni namoyish etganimiz barchamiz uchun unutilmas taassurotlarga boy bo‘lgan edi. Aytmoqchi bo‘lganim, “Vatan manzumasi” ko‘pgina shoir-u san’atkorlarga mamlakatimiz bo‘ylab safar qilish, Vatanni yanada yaqindan tanish imkoniyatini tuhfa qilgandi. Axir, Vatan haqida she’r yozgan shoir, u haqda qo‘shiq aytgan hofiz Vatanning bor bo‘y-bastini ham ko‘zi bilan ko‘rib, tasavvur etishi kerak-ku aslida. Bu yil ham sahnada she’r o‘qigan yosh shoirlar ana shunday imkoniyatga ega bo‘lishadi.

Bu galgi tadbirning dasturi badiiy-g‘oyaviy jihatdan yanada boyigani yaqqol sezildi. Taniqli shoirlarning Vatan haqidagi o‘tli she’rlari yoshlarning tilida jarangladi, ayrim navqiron qalamkashlar o‘zlarining el-yurt madhiga bag‘ishlangan sara she’rlaridan o‘qishdi.

Adabiyot hamma zamonlarda katta kuch ekanligini isbotlab kelgan. Xalqimiz ko‘nglidan munosib joy olgan shunday she’rlar borki, ularni o‘qiganda ham, eshitganda ham

yuraklardagi inja tuyg‘ular junbishga keladi. O‘zbekiston xalq shoiri Halima Xudoyberdiyevaning she’rini iste’dodli shoira Guljamol Asqarova sahnada o‘qir ekan, ishtirokchilar ana shunday hissyotlarni boshidan kechirdi:

Har lahzada uyg‘on! Har lahzada o‘s!
O‘stir Xudo degan shu mamlakatni!

Hassos ijodkor Sa’dulla Hakimning yosh shoir Muhammadali G‘afforovning jarangdor ovozida yangragan “Er yigit” she’ridan o‘rin olgan quyidagi satrlar har qanday yigit qalbida Vatan, millat tuyg‘usini uyg‘ota olishiga ishonaman:

Butun millat yukiga yelka tutar er yigit,
Er yigitning nomusi millatini uyg‘otar.

Shuningdek, Oydin Hojiyeva, Xosiyat Bobomurodova, Qutlibeka Rahimboyeva, Gavhar Ibodullayevalarning o‘tli she’rlaridan ham ajoyib kompozitsiya tuzilganki, Sitorabonu Shomurodova, Nozima Habibullayeva singari qizlarimizning chiqishlarini tomoshabinlar gulduros olqishlar bilan qarshi olishdi.

“Alpomishlar yurti bu diyor” deb nomlangan kompozitsiya dasturning eng ta’sirchan ko‘rinishlaridan biri bo‘ldi, nazarimda. Mansur Jumayevning “Layli, ko‘zlaring haqqi, Tohir bo‘lib borarman” degan satrlari zamiridagi “qora ko‘zlaring haqqi-hurmati men poklanib, oppoq bo‘lib boraveraman” degan ma’noni uqqan kishi hayratlanishi tabiiy. Shahriyor Shavkatning “Bugun boshda ozodliging bor, Yaxshi ajrat yaxshi-yomonni, Sendan boshqa ko‘tarolmaydi O‘n to‘rt botmon O‘zbekistonni!” degan da’vati tomoshagohni larzaga keltirgani chin.

Ona, ayol zoti kerak bo‘lganda yigitlardek o‘t kechib, yurt himoyasiga otlanishini To‘maris-u Barchinoydek qahramon momolarimiz timsolida yaxshi bilamiz. O‘zbekistonlik xotin-qizlar Ikkinchi jahon urushi yillarida ham mislsiz jasorat namunalarini ko‘rsatganlar. O‘zbek xalqining qahramon qizi Zebo G‘aniyevaning shonli hayoti bunga yorqin misoldir. O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan artist Gulbahor Erqulova ijro etgan “Zeboxon noming uchun” qo‘shig‘i va unga ishlangan video-lavhalarda ana shunday jasorat va qahramonlik go‘zal tarzda badiiy ifodasini topgani uchun ham muxlislarga juda manzur bo‘ldi.

“Siz hamisha qalbimizdasiz!” deb nomlangan teatrlashtirilgan kompozitsiyada o‘z davrida harbiy xizmatni o‘tash chog‘ida qahramonlarcha halok bo‘lgan askar va ofitserlarning Vatan himoyachisi bo‘lishga qaror qilgan farzandlari birin-ketin sahnaga chiqib, o‘zlarini tanishtirganida tomoshabinlar qalbini ma’yuslik va armon, shu bilan birga faxr-iftixor tuyg‘ulari qamrab oldi.

Goh sokin, goh sho‘x musiqalar fonida ijro etilgan she’rlar tadbir ishtirokchilarining yuragiga chuqur kirib borib, muhrlanib qoldi, deb mubolag‘asiz ayta olaman. Ijtimoiy tarmoqlar ham bugun mana shunday chuqur mazmunga ega tadbirlar xalqimiz uchun juda zarur ekanligi haqida bong urildi. Har bir chiqishni goh zavq-shavq bilan, goh ko‘zida yosh bilan tomosha qilgan ishtirokchilarning nigohidan adabiyot va san’at birlashganda naqadar katta kuchga aylanishini, qo‘yingki, xalqimiz she’r eshitishga naqadar chanqoq ekanligini his qilish qiyin emas edi. Ayniqsa, ushbu she’riy, musiqiy namoyishlar zalda o‘tirgancha sahnadagi xatti-harakatlarni katta qiziqish va hayajon bilan tomosha qilayotgan yoshlar uchun qanchalik foyda keltirishini tasavvur qilsangiz, adabiyot va sa’atning xaloskor kuchiga yana bir bor imon keltirasiz. Zotan, “Vatan manzumasi” yoshlarda toza fikrlar uyg‘onishiga, Vatan tuyg‘usi yanada bo‘y ko‘rsatishiga xizmat qilishi shak-shubhasizdir.

Shodi OTAMUROD,
shoir

SHUKUH

O‘N BIR OYNING SULTONI

Yil – o‘n ikki oy. Barchaga ma’lum oy-kun sanog‘i... Zotan, har bir kun, har bir oy inson umrining bezagi bo‘lishi mumkin. Lekin bizga Ramazoni Sharif o‘n bir oyning sultoni bo‘lib ko‘rinadi. Chunki bu oyda ezgulik, mehr-muruvvat, sabr-qanoat tuyg‘ulari ortadi; odamning nafsi sinovga duch keladi. Yaxshilikka targ‘ib ortadi, yomonlikdan qaytariladi. Elning duogo‘y otalari, onalari har kuni yaxshi so‘zni takrorlaydi. Ma’naviy poklikning rutbasi yuksaladi. So‘zlar amalga ko‘chadi.

Ma’lumki, insoniyat uchun to qiyomatga dovur to‘g‘ri yo‘lni ko‘rsatadigan, halol va haromni farqlab bergan muqaddas Qur’oni Karim shu oyda nozil bo‘ldi. Ramazonda ro‘za farz qilindi. Ro‘za – farz ibodat, dinimiz ustunlaridan biri. Ramazon zimmasida bashariyat uchun ana shunday eng mahobatli, aziz va tabarruk ikki farahli yuk turibdi. Rasulullоh (s.a.v.): “Ro‘za – sabrning yarmi”, deganlar. Bu ibodat jarayonida odam nafsini sabrga o‘rgatadi; kun bo‘yi lazzatdan, yeyish-ichishdan, hazchilikdan tiyiladi.

Umri kurashlarda o‘tgan Bobur Mirzo yoshi qirqdan oshganda yozadi: “O‘n bir yoshimdin beri ikki Ramazon iydini payopay bir yerda qilg‘on emas edim”. Bu atay qilinadigan fazilatli amalmi? Yoki bunga bezovtalikmi bois? Baharnav, e’tirof o‘ylab ko‘riladigan bir holat, albatta. Bu oy sharofati tufayli o‘tgan asrlarda kurash maydonlarida qilichlar qiniga joylanib, qalqonlar panjaraga ilindi; janjallar barham topdi, urishganlar yarashdi; xo‘mraygan yuzlarga nimtabassum indi. Muhimi, Ramazon xotirjamlik oyi.

Bu oydagi ibodat nedir yemaslikning o‘zigina emas, balki yomon so‘z demaslik ham ibodatdir. G‘iybat va yolg‘on gapdan saqlanish ro‘zaning hurmati sanaladi. Bema’ni gapni quloqlar eshitmagani, qing‘ir yo‘llarga qadamlar bosilmagani ma’quldir. Zotan, ora-orada yuz beradigan, kutilmaganda johilning jahl otiga mingan vaqtidagi vajohatiga nisbatan odob bilan javob beriladi. Shu yo‘sinda Rasulullоh (s.a.v.) aytganlarki: “Albatta, ro‘za to‘siqdir. Agar biringiz ro‘za bo‘lsa, yolg‘on so‘z gapirmasin, johillik qilmasin. Agar biror kishi u bilan urishsa yoki so‘kishsa, “men ro‘zadorman, men ro‘zadorman”, desin” (Imom Buxoriy va Muslim rivoyatlari). Insofliga shuning o‘zi, ro‘zadorning shu so‘zi kifoya. Birovga yaxshilik qilgan odam o‘zidan quvonsa, qalb uyg‘oqligining alomati. Hayo, to‘g‘rilik, adl, mardlik iymonga kuch bag‘ishlaydi. Oxirat obodligi va o‘ziga munosib obro‘yini o‘ylagan odam har dam ehtiyot bo‘lib odim otadi; moddiy va ma’naviy jabhalardagi turli marazlardan o‘zini saqlab yuradi. Darvoqe, ro‘zaning saqlovchi degan sifati ham bor.

Ramazon oyida jin-shaytonlar makriga birov chalg‘imaydi. Odamning qon tomirlaridagi ularning sayohati to‘xtaydi; ko‘ngil vasvasadan omonda bo‘ladi. Qalbning sog‘lom yoki marazgoh ekani ham shu zayl sinovdan o‘tadi.

Ramazonda xayr-saxovat kuchayadi. Ko‘ngil yomon gumonlardan tozalanadi. O‘zi o‘g‘rining o‘yi – gumon, iymondan alif ketsa – juda yomon. Tadabbur va tafakkurli kunlar fazilatli. Ming oydan yaxshiroq Qadr kechasi ramazon kechalarining haddi a’losidir. O‘sha tunda Qur’on nozil bo‘lgan. Ro‘zador bu kechani sog‘inadi; katta-kichik gunohlari kechirilishidan umid etadi; zikr, shukr va fikrga bog‘lanadi.

Dil tubidan:
O‘ldirsa ham, lazzat berar o‘q,
Talpinadi ko‘kka – ko‘ngil to‘q.
Tangrim behad mehribon, ammo
Qadr tuni o‘zga oyda yo‘q (A’zam O‘ktam),

degan bir o‘ktam sado keladi...

Kechga yaqin kun ufqqa cho‘kayotgan mahal, ro‘zador odamning jilovlanib turgan nafsi behad mamnun bo‘ladigan bir palladir. Har daqiqa, har soniya imillab bazo‘r o‘tib-o‘tmaydi. Kun bo‘yi turli noz-ne’matlar yonidan parvoli-parvosiz o‘tgan odamning ko‘zlari beixtiyor dasturxon uzra kezinadi. Odam o‘zidan qisinib nafsiga tanbeh beradi; bir nafas sabr qilsa, uni anvoyi noz-ne’matlar bilan siylashidan va’da berib o‘tiradi. Odam yutinib qo‘yadi, suvsab qaqragan tomoq qiriladi. Vaqtdan yutish uchun ichdan zikr aytadi, ko‘z ixtiyorsiz dasturxonga ketib-ketib qoladi. Shunda muazzinning shomga azoni eshitiladi; ro‘zador “Allohumma laka...” duosiga qo‘l ko‘taradi. Duolar qabul bo‘ladigan eng tabarruk pallalardan biri shudir. Mukofotlar beradigan fursati shudir. Ro‘za ibodatlarining qabulidan umidlanib, shukrona aytilib og‘iz ochiladi. Ro‘zador odam bir qultum muzday suvning tomog‘idan o‘tib, vujud a’zolarini oralab borayotgan yo‘li-irmog‘ini sezib turadi. Nafs orom oladi. Bunday huzur-halovatni boshqa mahal tanada sinab ko‘rish qiyin. “Alhamdulillah” – barcha ne’matlar uchun shukrona shudir.

Albatta, iftorlik dasturxonlarini kuzatgansiz, odamlar apil-tapil tamaddiga unnab ketishadi; nafsiga berilgan va’daga binoan uni meva-cheva, issiq-sovuq, umuman, anvoyi ne’matlar bilan siylaydi. Diqqat qilinsa, bor-yo‘g‘i besh yo olti daqiqa ichida urniqib turgan nafs orom topadi. Ketma-ket tortilgan taomlarni ko‘rib ko‘zi to‘ygan odam o‘ziga o‘zi: “Shunga shunchami, ey baloi nafsim”, deb qo‘yadi...

Tarovehda xotirjam manglayini sajdaga qo‘ygan odamning qalbi to‘lqinlanadi. Tinch va osoyishta kunlar qadriga shukrona aytadi.

Ramazon shunday boshlanadi.

Bahodir NURMUHAMMAD

FIDOYILAR

JALG‘IZTEREK TIRGAGI

Zulfiya Turdimurodova Eshjon do‘kondor bilan Anifa muallimaning erka qizi edi. U Mo‘ynoq tumanidagi Qorajar ovulida tug‘ilgan. 16 yoshida maktabni tugatdi. O‘qigan maktabida kuni uzaytirilgan guruhga ustoz kerak bo‘lib qoldi va direktor a’lochi o‘quvchisi bo‘lgan Zulfiyani ishga qabul qildi. Oliy o‘quv yurtida sirtdan o‘qishni orzulayotgan qizga bu qo‘l keldi. Chunki sirtqi bo‘limga o‘qishga kirish uchun bir yillik mehnat staji kerak edi.

Zulfiya opa 1985-yili Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universitetining filologiya fakultetiga o‘qishga kirdi. Ikkinchi kursni tugatishi arafasida turmushga chiqdi. Ikki farzandi tahsil davrida dunyoga keldi va yosh kelinchak har ikki tug‘ruqdan keyin kasallanib, bir yillik akademik ta’til olishga majbur bo‘ldi. Shunday qilib, a’lo baholarga o‘qigan talaba bo‘lsa-da, universitetni shirin tashvishlar ortidan naq sakkiz yil deganda tugatdi. Maktabdagi ustozlik faoliyati esa davom etardi.

– 1998-yil edi adashmasam, uyimizga Jalg‘izterek (hozirgi Yangiqal’a)dan bir cho‘pon meni axtarib keldi, – Zulfiya opa hayotida katta o‘zgarish sodir bo‘lgan kunni shunday xotirlaydi. – Cho‘pon ovulda kam odam yashashini, ayollar bolalarining olisdagi maktabga borib-kelishidan xavotirlanayotganini aytdi va mendan boshlang‘ich sinf bolalariga ta’lim berishimni qattiq iltimos qildi. Boyaqishning zorlanib turganini ko‘rib, bilmadim, ichim achidimi yo taqdir boshqardimi, “Xo‘p, borib bolalaringizni o‘qitaman”, deb va’da berib yuboribman. Tavakkalchi ekanmiz-da, turmush o‘rtog‘im bilan bolalarimizni olib, birato‘la o‘sha ovulga ko‘chib boraveribmiz.

Ortga yo‘l bor edi, biroq u bergan va’dasini o‘ylab qaytgisi kelmadi. Opa o‘zini emas, sovuqda diydirab yurgan o‘quvchi bolalarni o‘yladi. U o‘qituvchi bo‘lib ishlamoqchi bo‘lgan ovulda maktab binosi yo‘q edi... Zulfiya opa tushkunlikka tushmadi. Ishni avval o‘zi yashashi uchun uy va bir xona bo‘lsa ham “qaqra maktab” – qamishli tom (qamish to‘p-to‘p bog‘lanib, bir-biriga biriktirilib, so‘ng tashqi tarafi somonli loy bilan suvaladi) qurishdan boshladi. Albatta, iltimosini yerda qoldirmagan Zulfiya muallimaga o‘zgacha mehr qo‘ygan ovul ahli qarab turmadi.

O‘shanda uchinchi farzandiga homilador edi u. Turmush o‘rtog‘i qaytib ketishni taklif qildi. Lekin ularga ishonib o‘tirgan odamlarni tashlab ketishga Zulfiya opaning ko‘zi qiymadi. “Ertaga qish zabtiga olsa, izg‘irin bolalarning suyak-suyagidan o‘tib ketadi. Buginalar ham ta’lim olishi kerak-ku. Nima bo‘lsak, shu jalg‘izterekliklar bilan bo‘laylik”, dedi.

Biyday sahroda transport qatnamaydi, buning ustiga yo‘llar qum-tuproqli. Mo‘ynoq Qoraqalpog‘istonning shimoliy tumani emasmi, qishi qattiq keladi. Ovul esa Mo‘ynoq markazidan 30 kilometr uzoqda.

– Qizlarimni o‘qitolmadim. O‘zimnikiga qo‘shib bolalarimning ham hayotini shu ovulga baxshida qilibman, – suhbatimiz shu joyga kelganda Zulfiya opa biroz o‘ksinganday bo‘ldi. – Qizlarim Qorajarga qatnab o‘qidi. Qiynaldik. Ularni oliy o‘quv yurtlarida o‘qitolmadim. Ammo kichkinamizning tahsiliga astoydil bo‘lamiz, deb turibmiz.

“Qaqra-maktab” omonatgina edi.

U qo‘y-qo‘zi-yu, echki-ulog‘ini sotdi. Mehnat ta’tilining pulini-da qo‘shdi. Biroq bu urvoq ham bo‘lmadi. Bankdan bir yilda to‘lash sharti bilan 10 million so‘m miqdorida 36 foizli kredit olib, boshlang‘ich sinflar uchun maktab qurishga kirishdi.

Olgan oyligi-yu topgan-tutganini yig‘ib-terib, kreditga to‘ladi. Ustiga ustak, jo‘jabirday jon – besh bolasi yeyman-ichaman deydi... Ishchi yollab g‘isht quydirdi, devor urdirdi va bir amallab tomini yoptirdi. Imoratku bitdi, lekin shiferga pul yetmadi. Maktab tomini qalin qilib suvatdi. Ammo baxtga qarshi, sharros yog‘gan yomg‘ir tufayli tomdan shovullab suv o‘tib ketdi.

– Ish reja, konspekt daftarlarim – hammasi bir kechada suvga bo‘kibdi. Yana kredit ko‘tarmasam bo‘lmasdi. Bu gal besh yil muddatga oldim, – deydi Zulfiya opa.

Pulni tejab-tergab, ustiga yana bor-yo‘qdan qo‘shib shifer oldi, binoning shiftini, yerini, ichkari, tashqarilarini ta’mirlatdi. Shu tariqa ovloq ovulda ixchamgina ziyo maskani bunyod etildi.

Turli idoralarga yugurib kadastr hujjatlarini ham tayyorladi. Maktabni 9-umumta’lim maktabining uchinchi filiali sifatida rasmiylashtirdi. O‘zi uchun olmagan kreditni maktab qurish uchun oldi. 26 yil shu yerda dars berdi. Chunki bolalar ko‘p emas, lekin ularning yoshlari har xil. Opani qiynagani shu bo‘ldi: bir muallim bir paytning o‘zida bir necha sinfga dars o‘tishi kerak.

Nima bo‘lganda ham o‘n to‘rt xo‘jalikdan iborat “Jalg‘izterek” ovuli ahli Zulfiya opadan juda minnatdor. Axir, ovulning kichik yoshli bolalari Zulfiya muallim tufayli har kuni to‘qqiz kilometr yo‘l bosib, qo‘shni ovuldagi maktabga qatnash zahmatidan xalos bo‘lishdi.

Hozir maktabda Zulfiya opadan tashqari yana besh nafar o‘qituvchi bor. Ularning uzoq ovullardan qatnab ishlashini hisobga olib, kuyunchak opa ular uchun sharoit yaratishga harakat qiladi, uyida ovqat tayyorlab, ulashadi.

Zulfiya opa maktab binosi uchun sarflagan mablag‘idan so‘z ochmaydi. Faqat o‘quv jihozlariga kelganda qiynalib qolib, tuman xalq ta’limi bo‘limiga murojaat qilgani va davlat tomonidan ko‘mak olganini aytadi.

Zulfiya Turdimurodova ana shunday fidoyi ayol. Uning ezgu ishlari ko‘p. Kam ta’minlangan bir oilaning sakkiz farzandiga maktab darsliklari uchun to‘lovlarni o‘zi to‘lab berdi, yer olib, sabzavot undirib, hosilini ovuldagi oilalarga bepul tarqatdi... Bu ishlarini o‘zi aytmaydi. Uning saxovatpeshaligini ovuldoshlari, tumandoshlari so‘zlab bermaganda, xabarsiz ham qolardik.

Jonkuyar muallima bu yil 56 yoshni qarshiladi. Xizmatlari yerda qolmadi. 2021-yili “Qoraqalpog‘iston xalq ta’limi a’lochisi”, bir yil o‘tib “O‘zbekiston xalq ta’limi a’lochisi” ko‘krak nishoni bilan taqdirlandi. Kimlardir o‘zini imkoniyati keng shaharlarga urayotgan bir paytda chekka elatga el bo‘lib, umrini sadqa qilgan Zulfiya opa kabi fidoyi ayollar bor bo‘lsin. U filolog edi, buning ustiga she’r ham mashq qilardi. Yozgan she’ridan o‘qib berishini so‘raganimda, ich-ichida qolib ketgan hayajoni yuziga qalqib, yoyilib she’rlar o‘qidi.

Zulfiya Turdimurodova qirq yil ta’lim sohasida faoliyat olib bordi. E’zozlab o‘qitdi o‘quvchilarini. Oyoqlaridan sovuq o‘tmasin deb partalarning ostiga gilamchalar kestirib soldi. “E, bitta chekka ovulning uch-to‘rtta bolasi deb yuramanmi”, demadi. Har qanday muvaffaqiyatdan oddiy bir cho‘ponning ovulim bolalari bilim olsin, deb qilgan iltimosini a’lo ko‘rdi.

Ulamolarimiz “Masjid qurgan masjidning, maktab qurgan ham maktabning, ham ilmning savobini oladi”, deydilar. Opa bilan mohi Ramazon kunlarida suhbatlashganimizda ham bir hikmat bordek. Hikmatining siri duolar qabul bo‘lajak rahmat va mag‘firat oyida uning haqqiga qilinajak duolardadir, ehtimol.

Muhayyo PIRNAFASOVA

Dunyoning eng madaniy mamlakatlariga nazar solsak, unda maorif va madaniyat ishlarini hukumat ustallaridan ko‘ra ko‘proq jamoat ustallarida, maorif nazoratidan ko‘proq “Nashri maorif” uyushmalarida ishlanganligini ko‘ramiz.

Munavvar qori ABDURASHIDXONOV

IJTIMOIY TARMOQ

KOINOT QUDUG‘I

Iskandarning shoxi borligini bilib qolgan sartarosh ichida saqlay olmay, bu sirni kimsasiz sahrodagi quduqqa aytdi. Shu bilan yengil tortib, undan qutuldim, deb o‘yladi. Ammo unday bo‘lmadi. Quduqdan qamish o‘sib chiqdi. Shu o‘rtada suruvini oldiga solib yurgan cho‘pon qamishni kesib, nay yasadi. Uni chalganida “Iskandarning shoxi bor”, degan sado chiqdi. Sartarosh ham, cho‘pon ham bunday choqda o‘zlarini bilmaslikka olib, nari ketdilar. Bori ayb nayda qoldi.

Odamzod paydo bo‘lishining ilk davridayoq ibtidoiy ongining hali qorong‘i puchmoqlarida Yer hodisalarining samo bilan bog‘liqligini savqi tabiiy his-la payqab, imdodni o‘sha yoqdan kutganicha, qo‘rquv va vahima ichra umrguzaronlik qilgani behuda emas. Endilikda ko‘milib ketgan sahro qudug‘i o‘rnini koinot qudug‘iga bo‘shatib bergan ko‘rinadi. Payqaganingizdek, bu quduqning nomi ijtimoiy tarmoq, deb ataladi.

Turli xalqlar turli davrlarda o‘z taraqqiyoti darajasidan kelib chiqib, hayot muammolarini turli yo‘llar bilan hal etishga urinishgan. Xalqlarning madaniy darajasi va saviyasidan kelib chiqib, bu yo‘llarning oqilona yoki aqlga muvofiq emasligi namoyon bo‘lgan. Endilikda ustma-ust qalashayotgan bunday muammolarni bartaraf etishda “bo‘shanib olish” vositasi ham qo‘llanayotgani hech kimga sir emas.

Bu ahamiyatga molik, ehtimol, sog‘liqqa foydali vositadir. Ammo aslo umum e’tirofidagi qadriyatlar va tushunchalarga emas.

Ma’lumki, mijozlarini davolash uchun ularning dardlarini eshitishdan erinmagan ulug‘ ruhiyatshunos Zigmund Freyd jinnilarning ichida qamalib yotgan dard-hasratlaridan ularni bo‘shatib, uzluksiz suhbatlar davomida qo‘rquv-vahimasini nari ketkazgan, sog‘lom hayotga qaytargan. Bu o‘ziga xos fan, ruhiy muolaja usuli. Yoshlar boshini silayotgan keksalarning “dardingni olay” degan so‘zlari ham bejiz emas. Naql qilishlaricha, qadim zamonda bir savdogar yigit bo‘y yetgan qizga uylanibdi. Ular baxtli hayot kechira boshlashibdi. Kunlardan bir kuni savdogar olis yurtlarga savdo karvoni bilan uzoq safarga ketibdi. Qaytib kelsa, xotini u safarga ketganidan so‘ng yarim yil ichida gulday so‘lib, rangi za’faronlashib jon bergan ekan. Savdogar yigit endi boshqa bir ayolga uylanibdi va tag‘in olis-olis yurtlarga savdo karvoni bilan yo‘lga tushibdi. Bu gal qaytib kelsa, xotini damqisma kasaliga giriftor bo‘lib, bir yil orasida olamdan o‘tgan ekan. Uchinchi safar yana boshqa ayolga uylanib, yana safarga otlanibdi. Bu gal ming hadik bilan qaytib kelganida uni gulgun xotini qarshi olibdi.

– Sen qanday tirik qolding? – so‘rabdi savdogar.

– Men har kuni xamir qorganimda, undan kichkinagina zuvala ajratib olib, qo‘g‘irchoq yasar edim, – debdi xotini. – So‘ngra ana shu qo‘g‘irchoqqa ichimdagi dardlarimni aytib, ko‘nglimni bo‘shatar edim, agar shunday qilmaganimda men ham avvalgi ayollaringiz kabi uzoqqa bormasdim...

U eriga yuzlab xamir ko‘g‘irchoqlarni ko‘rsatibdi. Bu qo‘g‘irchoqlarning birortasi butun emas, ko‘pi ikki-uch bo‘lakka bo‘linib yotgan ekan. Ayolning ayriliq dardlari jonsiz xamir qo‘g‘irchoqlarni shu ko‘yga solgan ekan.

“Hayot qoniqishdan iborat” degan Zigmund Freydning “Izhor etilmagan hissiyotlar hech qachon o‘lmaydi, ular tiriklay ko‘milgan holda keyinroq o‘zini xunuk munosabatlarda namoyon etadi”, “Hech bir odam sir saqlay olmaydi, agar lablari qimirlamasa, barmoq uchlari gapiradi; uchragan joyidan xiyonat oqib chiqaveradi” singari ruhiyat bilan bog‘liq so‘zlari inson hayotida nechog‘li ulkan ahamiyatga molik ekanini takrorlashga hojat yo‘q. Biz orzu qilgan jamiyatlar aholisi bunday mutafakkirlar asarlarini e’zoz etgan holda mutolaa qilib, erkin hayot, inson va jamiyat munosabatlari haqida bemalol mulohaza yurita olishadi va har biri shu tariqa o‘zligini saqlagan holda cheksiz olamda o‘zi bir olam bo‘lib yashaydi. Yoshlik chog‘larida qonilmagan mayllar keyin-keyin xastalik tusini oladi. Chala qobiliyat, erishilmagan orzular, mayda maqsadlarning jilvakor namoyon bo‘lishi insonni ayanchli ahvolga solib qo‘yishi mumkin. Afsuski, Freyd ta’kidlagan, “o‘zingni ko‘rsat”, “mashhur qo‘shiqchi bilan hamsuhbat ekaningni ayt”, “falonchi-pistonchi bilan shaxmat surib, qahvaxonaga borganingdan gapir” qabilidagi boshqalarga aytmaydigan va hatto o‘zi ham fahmiga bormaydigan istaklar har bir individni ichdan turtkilab turadi. Uning qulog‘i ostiga “sen ham chakana emas”, deya shipshib, qutqu soladi. Bu aslo rahmoniy emas. Rahmoniy bo‘lmagan hodisalarga esa shaytoniy tuyg‘ular aralashadi. Qutqu tinchitmaydi, u o‘zini ko‘rsatadigan maydon izlashga majburlanadi. Ochiq maydonlar o‘tmishda qolib ketgan. Bunday kimsa kitob, musiqa, san’at, madaniyat, teatr kabi har bir xalqning ma’naviy-ma’rifiy hayotida muhim ahamiyatga molik hodisalarga qiziqmaydi. Yoki ma’naviy darajasidan kelib chiqib, ularga bepisand qaraydi. Shu choqda uning qo‘lida telefon yoki qarshisidagi kompyuter monitori ham harakatga kiradi. Qonilmagan mayllar ehtiyojini qondirish koinot hududida davom etar ekan, uning qudug‘i endi qamish o‘stirish nari tursin, mayda-chuyda g‘iybatlar, tarafkashliklar, javobsiz istaklar, foydasiz tilaklar, e’tiborsiz tanqidlar kabi barchasini yutib, sohibining peshonasidan ter chiqaradi. Keyingi paytlarda “dardini aytib olsin” imkoniyati “bug‘ini chiqarib olsin” iborasiga aylanib ulgurgani ham shundan. Asta-sekin koinot qudug‘i insonning o‘zligini ham so‘rib-yutib yuboradi. Uning zaxkash devorlarida issig‘ida izhorini topgan kuchli, emosional tuyg‘ular, kun kelib o‘z egasining aqldan ozishiga sabab bo‘lishi mumkin bo‘lgan dardu g‘amlar yopishib yotadi. Darddoshlik seanslari koinot qudug‘i tublarida suv o‘rnida jilvalanadi, qamish o‘rnida ohang taratadi. Bor-budini to‘kib solganlar esa, endi yangisini izlay boshlashadi. Uzoqqa borib o‘tirishning hojati yo‘q. Endi muhabbat, oila, do‘stlik, mehr, oqibat kabi pinhoniy tuyg‘ular yuziga parda tortishga ham hojat qolmaydi. Bahosi bir chaqaga aylangan narsalarning asl qimmati o‘sha pardada ekani esa ko‘pchilikning xayoliga ham kelmay qoladi. Yana Freyd ta’biri bilan aytganda, “Ahmoqlikning ilk belgisi uyatni bilmaslik” bo‘lib qoladi. Nima yegani, nima ichgani, qachon uyg‘ongani, qachon uxlagani, xotini nimaga qiziqadi, otasi qachon o‘lgan, ammasining quvonchi, xolasining safari, badanining ozgani, tanining semirgani, hammomga borgani, hammomdan chiqqani, oyog‘ining og‘rigani, suvining muzlagani kabilarni bajonidil qabul qilib o‘tiradigan koinot hududidagi do‘sti qadrdon bir devor ortidagi qo‘ni-qo‘shnidan, tanbeh beradigan aqlli do‘stdan, o‘zligini izlashga undaydigan kitobdan, mumtoz asarlardan ko‘ra qadrdonroq emasmi? Axir, unga buvagining tuvagigacha ayta olish imkoni yaratilgan bo‘lsa? Inson, uning fikr-o‘ylari, his-tuyg‘ularini suiiste’mol qilgan holda tabiiy boyliklar, bugun va kelajak uchun asqotadigan muhim narsalardan mosuvo qilish maqsadi asrlar silsilasidagi kurash davomida hech qachon to‘xtamagan. O‘z qudug‘ida qonmagan maylini qondirib, o‘z dardu hasratini to‘kib solayotganlarning umumijtimoiy hodisalar bilan ishi yo‘q, chunki fahmiga yetgani va o‘zini qiziqtirgani hadsiz darajada chegaralangan.

– Bir mahal boshimni ko‘tarib qarasam, barcha yaqinlarim mendan uzoqlashib ketganini ko‘rib hayron qoldim, – deydi koinot qudug‘i tepasida o‘rin olganlardan biri bosh chayqab. – O‘rnimdan turay desam, undan uzoqlasha olmayman, men unga aytish uchun sarguzasht izlaydigan telba sayyohga o‘xshab qolibman.

Bir tomonga og‘ishga moyil omma o‘z fikriga ega emas. Bugun qoraga qarshi turganlar, ertaga oqni yerga urishadi; vaqt o‘tib, oqni ham, qorani ham olqishlay boshlashadi. Chetdan koinot qudug‘i orqali ongni boshqarib turadigan qandaydir ko‘rinmas kuch cheksiz rohatlansa kerak.

Jamiyat hodisalarini tahlil qiladigan fanlar-chi? Masalan? Masalan, sotsiologiya. Afsuski, bizda uning nomi bor-u o‘zi yo‘q. Muammo esa kengayib, koinotning tubsiz qudug‘i o‘z qa’riga tortib boraveradi. U Bermud uchburchagidan ham xavfliroqdir. Ezgu maqsad sari olib borishi mumkin bo‘lgan kemangizni undan ehtiyot qiling...

Shoyim BO‘TAYEV

HAYOTIY HIKOYA

GULLAGAN KAKTUS

Bir ayolning xonadonida ko‘p yillik kaktus ilk bor gulladi. “Ajabo, – deb o‘yladi ayol ko‘kish gulchalarga tikilib, – jahldor ayolning kaktusi gullamaydi, deyishardi...”

Kaktusi haqida o‘ylagancha tiqilinch metroda ketar ekan, u bir erkakning oyog‘ini behos bosib oldi va tanbehga javoban doimgidek: “Shunchalar ta’bi nozik ekansiz, marhamat qilib taksida yuring!”, – deb o‘shqirmadi. Aksincha, muloyimlik bilan, “kechirasiz, atay qilmadim, xohlasangiz, siz ham oyog‘imni bosing, bir-u bir bo‘ladi”, dedi.

Jiddiy qiyofali erkak indamay qo‘ya qoldi. Birozdan so‘ng o‘z bekatida tushdi-da, gazeta xarid qildi. Qaytimni hisoblashda adashib ketgan sotuvchini koyimoqchi bo‘ldiy-u, o‘zini qo‘lga olib:

– Hechqisi yo‘q, o‘zim ham hisob-kitob ishlarida puxta emasman, xijolat chekmang, – dedi.

Xijolatpazlikdan omon chiqqan sotuvchi qiz esa har kuni nochorlikdan bittagina arzon gazeta sotib oladigan qariyaga yaxshilik qilgisi keldi – unga ikkita jurnal va bir to‘p eskiroq gazetalarni bepul berib yubordi.

Qariya nihoyatda xursand bo‘lib ketganidan uyi oldida uchrab qolgan tepa qavatdagi qo‘shnisiga har galgiday: “Bolangiz filday gursillab yurib tinchimni buzyapti”, deb koyinmadi.

Jilmaygancha:

– Qizchangiz katta bo‘lib qolibdi-ku, sizga o‘xshaydimi, dadasigami – bilmadim-u, lekin ulg‘aysa, judayam go‘zal bo‘lishi aniq, – deya lutf qildi.

Qo‘shni ayol ishxonasiga keldi-da, qabuliga bir kun kechikib kelgan kampirni urishmadi. Buning o‘rniga:

– Mayli, xijolat bo‘lmang. Men ham ba’zida rejalashtirgan ishlarimni unutib qo‘yaman. Bir daqiqa kutib turing, albatta, qabul qilaman, – dedi.

Kampir shifokorga odatdagiday, menga arzon va tez ta’sir qiladigan dori yozmasangiz ustingizdan arz qilaman, deb janjal ko‘tarmadi.

– Keksalikning davosi yo‘qligini bilaman, shunday bo‘lsa-da, yordamingizga muhtojman, – dedi mayin ohangda.

Kampir uyiga qaytar ekan, birdan boshqa ko‘chaga burildi. U yo‘l bo‘yi o‘ziga-o‘zi gapirib ketdi: “Tavba, ulug‘ ayyom kunlarida o‘zimning bolamdan ham xafa bo‘lamanmi? Tili zahar bo‘lsa ham o‘zim tuqqanman, ming qilsa ham jigarbandimku, axir!” Manzilga kelgach, uchinchi qavatga ko‘tarilib, eshik qo‘ng‘irog‘ini bosdi:

– Tinchmisan, qizim?

– Voy, onajonim! Kechiring meni, – dedi yuzida tabassum bilan eshikni ochgan qizi, – menda ajoyib xushxabar bor. Tongda qarasam, kaktusim gullabdi. Qarang, qanday chiroyli...

Azamat BAXTIYOR

MULOHAZA

VAQT MUSRIFLARI

Bolalaligimizdan “Nonni isrof qilma!”, degan pandni deyarli har kuni eshitganmiz va u qon-qonimizga singib ketgan. Yerga tushib yotgan urvoqni ko‘rsak, bir chetga olib qo‘ymasdan o‘tib ketolmaymiz. Lekin nondan boshqa narsalarning uvoliga ko‘pda e’tibor qilmaymiz. Ayniqsa, Vaqtning. Afsuski, dunyoda eng ko‘p isrof bo‘layotgan narsa bu Vaqtdir.

Vaqt nomoddiy, uni qo‘l bilan ushlab, ko‘z bilan ko‘rib bo‘lmaydi. Shu bois Vaqtni qanday isrof qilayotganimizni his etmaymiz. Ammo u shamshir kabi bizning imkonlarimizni qiymalab boraveradi.

Modomiki gap nonni isrof qilmaslik haqida ketar ekan, uning mohiyati rizqqa borib bog‘lanadi. Agar non deb emas, rizqni isrof qilma deyilganida, ehtimol, uvoldan shunchalik qo‘rqmagan bo‘larmidik... Har holda non kundalik zaruratki, uni iste’mol qilmay yashay olmaymiz. Lekin, taassuflar bo‘lsinki, vaqtimizning uvolidan qo‘rqmaymiz.

Ba’zan ko‘cha-ko‘yda behuda sandiroqlab yurgan yoshlarni yoki mahalladagi taxta o‘tirg‘ich(skameyka)da vaqtini o‘tirib o‘tkazadigan ayollarni ko‘rsam, nahotki ular o‘zlariga berilgan umrning qadriga yetmasalar, degan xayolga boraman. Bir inson erishishi mumkin bo‘lgan imkonlarning zoye ketganiga achinmaydimi ular? Orzulari-chi? Orzularining necha foizi amalga osharkan bu o‘tirishda?

Isrof qiluvchilar dinda musriflar, deyiladi. Musrif arabcha “isrof” so‘zidan olingan bo‘lib, Alloh bergan ne’matlarni ishlatishda haddan oshganlar, degan ma’noni bildiradi. Demak, vaqtni isrof qilguvchilar vaqt musriflaridir.

Vaqt – Qodir zot dunyoga taqdim qilgan eng arzon, shu bilan birga, eng bebaho boylik. Biz esa, ana shu boylikdan ulush olgan mulkdorlarmiz. Agarki, o‘z mulkimizni o‘zimiz talon-toroj qilmasak, hayotning bizga atalgan jami saodatiga sohib bo‘lmog‘imiz bor. Ammo har kimning baxti ham, baxtsizligi ham o‘z bo‘ynidadir.

Muhayyo RUSTAM qizi

ADABIYOT VA SAN’AT

VALLOMAT ADIBNING IMTIHONI

Yoronlar, bir gap aytay, bir ibratli xotirani sizga yetkazay. Bundan o‘ttiz yilcha burun Tog‘ay Murodning “Ot kishnagan oqshom” qissasini o‘qib, unda o‘z otamning taqdirini ko‘rdim. Otam sobiq tuzum davrida “quloqning bolasi” bo‘lgan. Bobomiz Qosimboyning mol-mulki musodara qilinib, “quloq” qilinganini kattalar yurak hovuchlab, pichirlab hikoya qilishlari haliyam ko‘z o‘ngimda. Qissa qahramoni Ziyodulla kalning taqdiri otamning qismatiga juda-juda o‘xshab ketardi. Otam ham xuddi Ziyodulla kabi otni juda yaxshi ko‘rar, balki shu sababdan otiga Ortiq deb laqab qo‘ygan bo‘lsa kerak. U kishi otini nihoyatda avaylar, do‘stidek qadrlardi.

Yana bir gap bor. “Oydinda yurgan odamlar”ni o‘qib, qishlog‘imizdagi bir befarzand ayol xayolimdan ketmay qolgandi. Ayol qayerda yosh bolalarni ko‘rsa, ularni bag‘riga bosib, cho‘ntagidan mayizmi, turshakmi chiqarib berar va ular ko‘zdan g‘oyib bo‘lgunicha ortidan termilib qolar edi.

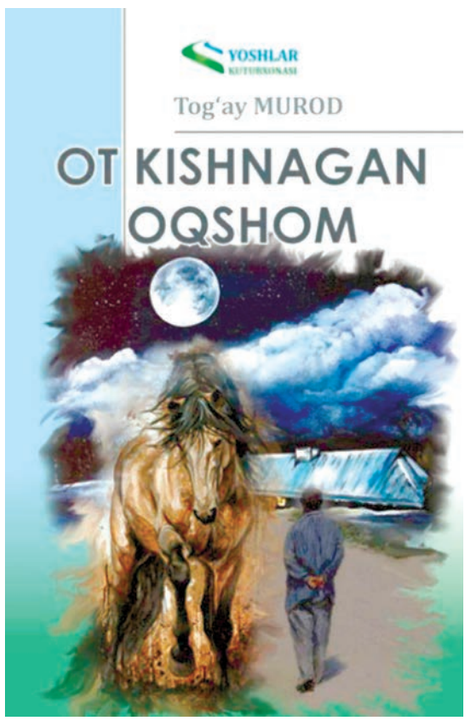
Uzun gapning qisqasi shuki, Farg‘ona teatrida “Temir xotin” spektaklidan keyin qanday asarni sahnalashtirish ustida izlanayotgan edim. Bo‘ldi, topildi! Keyingi spektaklim Tog‘ay Murod qissalari asosida bo‘ladi! Ancha tayyorgarlik ko‘rdim, bo‘lg‘usi spektaklning sahna ko‘rinishlari tasavvurimda birin-ketin jonlanaverdi. Hamma jihatlari topildi: aktyor bor, rassom bor, faqat... ot yo‘q. Ot topilganda ham uni sahnaga olib chiqishning imkoni yo‘q. Uzoq o‘yladim, nihoyat, yo‘li topildi. Endi qissani inssenirovka qilish, ya’ni sahnaga moslashtirish kerak. Biroq mana ish boshlayman deb turganimda Toshkentga, yosh tomoshabinlar teatriga badiiy rahbar qilib tayinlashdi. Endi nima qilaman? Bu yer bolalar teatri bo‘lsa, bolabop spektakldan boshqasini qabul qilishmasa... Chinimni aytay, qancha urinmay, oylar o‘tsa-da, “Ot kishnagan oqshom”ni yuragimdan uzib tashlolmadim. Nima bo‘lsa bo‘ldi – bolalar teatrida bo‘lsa ham sahnalashtiraman! Shu asnoda bir davrada “xushxabar” eshitib qoldim: Tog‘ay Murod o‘z qissalarini sahnalashtirishga ruxsat bermas ekan... “U juda qaysar, o‘jar odam, uncha-muncha odamga yozgan asarlari taqdirini ishonib berib qo‘ymaydi. Siz kim bo‘psiz? Ha, endi “Temir xotin”ni qo‘ygan bo‘lsangiz, qo‘ygandirsiz. Bu dunyoda xotin qo‘ygan kammi? Lekin Tog‘ay Murodga tishingiz o‘tmaydi”. Obbo! Agar shu gaplar rost bo‘lsa, ishlar chatoq!

Demak, shaxsan Tog‘ay Murodning o‘zini topib gaplashish kerak. Ishimni xudo o‘nglab, uni topish uncha qiyin bo‘lmadi, qadrdonim Sharof Boshbekovga qo‘shni chiqib qoldi. U kishi o‘rtaga tushib, “Darxon” choyxonasida kaminani yozuvchiga ro‘para qildi. Maqsadimni unga salpal shipshitgan ekanmi, salom-alikdan keyin menga uzoq tikilib turdi-da: “Sen “Ot kishnagan oqshom”ni nima qilmoqchisan?” deb so‘radi. Men: “Sahnalashtiraman”, dedim. U: “Bo‘maydi”, dedi. Men: “Bo‘ladi”, dedim. U yana: “Bo‘maydi”, dedi. Men yana: “Bo‘ladi”, deb tixirlik qilib turaverdim. Tog‘ay Murod: “Nimaga bo‘ladi?” dedi. Men: “Yaxshi asar ekani uchun bo‘ladi. Men sahnalashtiraman deb qattiq urinayotganim uchun bo‘ladi. Teatrda aktyorlar jamlashib, yaxshi umid bilan ijod qilamiz, deb shay turgani uchun bo‘ladi”, desam, Tog‘ay Murod: “Bu balandparvoz gaplarni yig‘ishtir, sen menga bo‘larini ayt”, dedi.

Bo‘larini unga qanday tushuntiray ekan? Shu turishda choyxonada Tog‘ay Murodga rejissyorlik mahoratidan imtihon topshirishim kerakka o‘xshab qoldi. Unga: “Kasbim amaliy, gapirib berish bilan bo‘lmaydi, men faqat sahnada ko‘rsatib bera olaman, xolos. Siz menga ishonishingiz kerak”, dedim. Tog‘ay Murod choydan bir-ikki ho‘pladi-da, o‘ylanib turib: “Sahnada ot bo‘ladimi?” deb so‘radi. Men: “Bo‘ladi”, dedim. U hayron qolib: “Tirik otmi?” dedi. “Yo‘q”, dedim. U yana hayron qoldi. Og‘aynilar, hozir o‘zimni qo‘lga olib, rejissyorlik mahoratimni ko‘rsatmasam, ish bitmaydiganga o‘xshab qoldi. Tavakkal, gap boshladim: “Sahnada tepadan osilib tushgan arqonlar uchiga egarlar bog‘lanadi. Bu egarlar sahna bo‘ylab aylanib yuradi. Bunga otlarning dupuri, kishnagan ovozlari qo‘shiladi. Shunga yana ot minadigan chavandozlarni qo‘shsangiz, sahnada bir necha otning yoki bir otning ifodasi paydo bo‘ladi”.

Tog‘ay Murod bu “tryukka” uncha tushunmadi yoki ishonmadi. Birpas sukutdan so‘ng yana bosh chayqab, “Bo‘maydi”, dedi. Men tag‘in: “Bo‘ladi”, dedim. U:

“Arqon ot bo‘lolmaydi”, dedi. Men takror: “Bo‘ladi! – dedim. – Ziyodulla rolini ijro etadigan aktyorim bor, Farhod Aminov, u shu arqonga qo‘lini asta tekkazib: “Tek, tek, Tarlon, tek”, degani hamono, arqondagi egar otga aylanadi. U shu jonsiz egarga jon ato qila oladigan aktyor, sehrgar, ishoning”, dedim. Qattiq turib olganimmi yoki Farhod Aminovning nomimi, baharnav, Tog‘ay Murodni eritdi. U rozilik berdi: “Mayli, menga ishlar qanday ketayotganini aytib turasiz”, dedi bu safar sizlab. Men: “Teatrga borib ishlarimiz qanday ketayotganini o‘zingiz bir ko‘rsangiz-chi”, desam, “Yo‘q, bormayman”, deb bosh chayqadi. Buni shunday qat’iy aytdiki, boshqa gap sig‘masdi. Xullas, Tog‘ay Murodni ko‘ndirguncha ancha vaqt o‘tdi. Yoronlar, uning tanishlari “qaysar, o‘jar”, deyishganda ancha yumshatib aytishgan ekan. Toshkentga mart oylarida ishga kelgan bo‘lsam, spektakl ustida ijodiy ishlar bir oydan keyin boshlandi.

Shu-shu, Tog‘ay Murod bilan kun oralab “Darxon” choyxonasida uchrashib turadigan bo‘ldik. Bu takyaxonada necha choynak choy-poylar ichib yuborilganini choyxonachi Shukrullo bangi ham bilmasa kerak. Birodarlar, bu yozuvchi degani nafaqat o‘jar, o‘taketgan sinchi ham chiqib qoldi: har bir detalga tirg‘aladi, har bir personaj, uning xarakteri, gapirish uslubini aytib, ba’zan ko‘rsatib ham beradi: “Ziyodulla anavi Bovva bilan qanday gaplashadi? Bovva axir Ziyodullaning xayolida-ku?” – deb xira qiladi. Men tushuntiraman: “Spektaklda Bovvani aktyor ijro qiladi, u oppoq kiyimda, oppoq soqollari bilan, projektorning yorqin nurlari ostida sahnaning to‘rida paydo bo‘ladi. Lekin Ziyodulla bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri muloqot qilmaydi, Bovva gapirmaydi, faqat Ziyodulla unga murojaat qiladi”. Yana u: “Ziyodullaning onasi – Momo, yarim kecha uylariga kattalar bostirib kelganida, ularni haydab qarg‘aydi. Momo mana shunaqa deb qarg‘asin ularni”, deb qo‘limga varaq beradi, unda binoyidek ilonning po‘stini shilvoladigan qarg‘ishlar yozilgan: “Hah, qirchiningdan qiyilgurlar! Hah, qirchiningdan qiyilgin, iloyim!.. Hah, qiyomat ketsin sendaychikin kattalar! Hah, oshingni yeyin, xudoyo! Fotihangga bora_yin sen kattalarni!”

Spektaklni sahnalashtirishga rassom sifatida Turkmanistondan mashhur teatr rassomi, dunyoning qariyb yigirmaga yaqin mamlakati teatrlarida spektakl sahnalashtirgan Berdiquli Omonsihatov taklif qilindi. O‘zbekistonning eng sara bastakorlaridan, O‘zbekiston san’at arbobi Anvar Ergashev maxsus musiqa yozdi. Sharof Boshbekov mening shoshilib, chala-chulpa yozgan inssenirovkamdagi aktyorlar tilini Tog‘ay Murod tiliga moslashtirishda doim ko‘makchi bo‘ldi. Yosh tomoshabinlar teatrining yetuk aktyorlari: O‘zbekiston xalq artisti Manzura Hamidova, O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan artistlar Gulchehra Sa’dullayeva, Tohir Miraliyev va butun ijodiy jamoa, san’at instituti talabalari qatnashdi.

Jarayon maromiga yetayotgan payti Tog‘ay Murod Ziyodulla bilan Momosuluvning oxirgi uchrashuvini so‘radi. Keyin Ziyodullaning qamoqdan chiqqanidan so‘ng oti Tarlon bilan uchrashuvi qanday bo‘lishiga qiziqdi. Xullas, Tog‘ay Murod “Men teatrga bormayman”, deb qat’iy aytgan bo‘lsa-da, biz spektakl ustida ishlayotgan paytda butun o‘y-xayoli bilan teatr sahnasidagi jarayonlarda bevosita ishtirok etdi, desam xato bo‘lmaydi.

Spektakl qariyb tayyor bo‘lib qolgan kezlarda Tog‘ay Murod bilan yana uchrashdik. Bu safar tomosha oxiri – finali qanday bo‘lishini so‘radi. Shu joyga kelganda fikrlarimiz to‘qnashdi. Spektakl xotimasi qissadagidan biroz boshqacharoq bo‘ladi, deb tushuntirdim: “Yakunda Ziyodullaning oti Tarlon so‘yilib, go‘shtga topshiriladi”, desam, Tog‘ay Murod bir cho‘chib tushdi: “Nimaga, nimaga unday qildingiz?” Men fikrimni aytdim: “Sovetlar tuzumida kichkina odam – podachi Ziyodullaning orzulari poymol bo‘ladi, qahramon ular bilan birga yasholmaydi, degan g‘oyani tomoshabinga keskinroq yetkazish uchun shu yo‘lni tutdim”. Tog‘ay Murod baribir g‘oyamni qabul qilmadi. Yana spektaklga uning “Oydinda yurgan odamlar” qissasidan ham ba’zi motivlar qo‘shilgan edi. Tog‘ay Murod qat’iy qarshilik bildirmagan bo‘lsa-da, uning norozi ekani ko‘zlaridan ayon edi. Teatr ham ijod qilishga, o‘zining pozitsiyasini bildirishga haqli va men – rejissyor uning ijodidan zavqlanib, ilhomlanib, o‘z yondashuvimni sintez qilishga haqli ekanimni aytdim. Tog‘ay Murod biroz yumshadi. Men hozirgacha u meni ijodkor sifatida tushundi, pozitsiyamni butkul qabul qilmagan bo‘lsa-da, inkor ham qilmagan, deb yuraman.

Rost, u spektakl premyerasiga kelmadi. Agar bu ishni Tog‘ay Muroddan boshqa birov qilganida, mutlaqo tushunmagan bo‘lardim. Lekin uning fe’lidan uncha-muncha xabardor bo‘lganim bois, bu ish faqat uning o‘ziga xos tutum ekanini tushundim. Lekin uning o‘ziga xos o‘jarligi, sinchkovligi zamirida adabiyotga, san’atga cheksiz muhabbati sabab bo‘lganini ana endi-endi anglab yetyapman. Tog‘ay Murod o‘zaro ijodiy hamkorlik jarayonida ma’lum ma’noda meni ham imtihondan o‘tkazdi, saboq berdi.

Og‘aynilar, Tog‘ay Murod ana shunday vallomat inson, chin adib va millatparvar shaxs edi.

Ma’lumki sanoyi nafisa – teatr-u bizim Toshkand musulmon yoshlari orasinda juda ham yengil bir ish onglashilganlikdan favqulodda bir buzuqlikda davom etmakda bo‘lib, ulug‘lar maktabi bo‘lgan teatru sahnalari allaqanday safsata va noahil kishilar qo‘linda bir o‘yinchiq bo‘lib kelmoqdadir.

Abdulla QODIRIY

Olimjon SALIMOV,
O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan san’at arbobi, rejissyor

MA’RIFATLI KISHILAR

KITOB HAYOTNI BEZAYDI

Xalqimiz azaldan savob ishlar qilishni o‘tkinchi umrning mazmuni, deb bilgan. Darhaqiqat, maktablar qurish, yo‘llarni sozlash, muhtojlarga yordam qo‘lini cho‘zishdek xayrli yumushlar inson hayotini bezaydi. Ayniqsa, muqaddas ro‘zai ramazon oyida ezgulik yo‘lida nafsni jilovlash ruhiyatimizga yengillik, qalbimizga quvonch bag‘ishlaydi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 13-sentyabrdagi “Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ‘ib qilish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi to‘g‘risida”gi qarori kitobxonlikka yuksak e’tibordan tashqari, bebaho boylik sifatida kitobni qadrlash, asrab-avaylashda ham muhim ahamiyat kasb etdi. O‘tmishda o‘lkamizda xususiy kutubxonalari bilan xalqqa beminnat xizmat ko‘rsatib, ziyo taratgan savobtalab insonlar ko‘p bo‘lgan. Joylarda tadbirkorlar, saxovatli kishilar tomonidan xususiy kutubxonalar yo‘lga qo‘yilgani aholi qo‘lidagi kitoblarni asrab qolishning muhim omiliga aylangan. O‘tgan asr boshida jadid bobolarimiz millat yoshlari kelajagi uchun qayg‘urib, ilg‘or yangiliklarni joriy etishga intilishgani, maktablar, kutubxonalar ochishgani biz uchun ibrat namunasidir.

Bugun yurtimizda o‘nlab xususiy kutubxonalar faoliyat yuritmoqda. Ularga Alisher Navoiy nomidagi Milliy kutubxona tomonidan ko‘mak berilayotir: kitoblar tuhfa etilmoqda, ular Milliy kutubxonaning elektron kutubxonasiga ulanmoqda, shuningdek, kutubxonachilik me’yorlari bo‘yicha kitoblarni qayta ishlash, joylash bo‘yicha amaliy yordam olmoqda. Yil boshida tashkil etilib, qisqa fursatlarda xalqimiz e’tiborini qozongan sevimli “Jadid” gazetasi sahifalarida xususiy kutubxonalar va ularning faoliyati, bu ishga kamarbasta zamonaviy jadidlar, fidoyi insonlar haqida maqolalar berib borilayotir. Bu esa ezgu ishlar respublikamiz bo‘ylab keng quloch yoyishiga samarali ta’sir o‘tkazib kelayotir.

Shu kunlarda Farg‘ona vodiysiga xizmat safarimiz chog‘ida Andijon viloyatining Qo‘rg‘ontepa tumanidagi Sultonobod qishlog‘ida yana bir xususiy kutubxona sohibi bilan tanishdik. Bizni 86 yoshni qoralagan Nabijon bobo Uraimov xonadoniga chorlagan narsa ham uning xususiy kutubxonasi bo‘ldi. Shaxsiy kutubxonasi bor insonlar ko‘p, ammo ulardan xalqning beminnat foydalanishi boshqa masala. 1983-yildan beri Nabijon bobo kutubxonasidan foydalangan kitobxonlar ism-familiyasi qayd qilingan daftarni ko‘rib hayratga tushdim. Kutubxonada 10 mingdan ziyod nashr bo‘lib, shulardan 74 tasi nodir nashrlar. Nodir manbalar, asosan, diniy adabiyotlar bo‘lib, Nabijon boboning otasi ilmli inson bo‘lgani sababli kitoblar yaxshi saqlangan. Kutubxonadan bugun ham qishloq ahli foydalanayotir. Shinamgina kutubxonada kitoblar uchun qo‘shimcha javonlar qo‘yilsa, bu ma’naviy boylik o‘z ko‘rkini to‘la namoyon qiladi. Nabijon boboning nodir kitoblarini ta’mirlash, ularni o‘rganish va yagona reyestrga kiritish bo‘yicha zarur ishlarni amalga oshirish kerak. Bu masalada Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi o‘z yordamini ayamaydi.

Umida TESHABOYEVA,
Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi direktori

TARIX VA TAQDIR

MASH’UM DAVR MAZLUMALARI

Har bir millat va elatning o‘z tarixi bor. Tarix zamirida esa, milliy o‘zlikni anglash, qadriyatlarga hurmat, ajdodlar xotirasiga ehtirom tuyg‘usi mujassam. Sir emaski, mustabid tuzum davrida xalqimizning ana shu muqaddas tuyg‘usi toptaldi, tariximizni xolis o‘rganishga yo‘l berilmadi, milliy va diniy qadriyatlarimiz oyoq-osti qilindi.

Oktyabr to‘ntarishi oqibatida Turkistonda zo‘rlik bilan o‘rnatilgan sovetlar tuzumi o‘z hukmronligining dastlabki kunlaridan boshlab shu zaminda yashayotgan xalqlar boshiga qirg‘inlar, alamli kulfatlar yog‘dirdi. Shu bois Turkiston zaminining ilg‘or vakillari istiqlol, erk va ozodlik yo‘lida kurash olib bordi. Turli manbalarda ta’kidlanishicha, bu davrlarda 1 million 900 ming nafar turkistonlik xorijiy mamlakatlarga bosh olib ketishga majbur bo‘lgan, 1 million 700 ming kishi Sibir, Uzoq Sharq, Ukraina, Shimoliy Kavkaz, Ural, Qozog‘iston va Volgabo‘yi hududlariga badarg‘a qilingan.

Buning ustiga, mustabid tuzum davrida bir necha bor amalga oshirilgan mash’um qatag‘onlar tufayli yana qanchadan-qancha begunoh vatandoshlarimiz azob-uqubatlarga duchor bo‘lishdi. Eng achinarlisi, ana shu jabrdiyda kishilar orasida ayollar ham bor edi. 1937-1938-yillarda qatag‘on bo‘roni avj olib, minglab vatandoshlarimiz manglayiga “xalq dushmani” tamg‘asi urilgach, juda ko‘plab xotin-qizlarimiz ham aql bovar qilmas zulm va zo‘ravonlik qurboniga aylandi.

Arxiv hujjatlarida shu choqqacha dur va marvarid shodalari bezab kelgan nozik bo‘yniga qatag‘on qilichining o‘tkir tig‘i qadalgan yuzlab ayollarning ayanchli qismati haqida guvohlik beruvchi ma’lumotlar saqlanib qolgan. Ularning ba’zilari Tojixon Shodiyeva singari taniqli partiya va davlat arbobi bo‘lgani uchun, boshqalari esa Maryam Sultonmurodova kabi Germaniyada tahsil olgani bois “aksilinqilobchi” va “millatchi”, ba’zan esa “chet el razvedkasining josusi” degan kurakda turmas bahonalar bilan qamoqqa olingan. Bechora mazlumalar yo o‘sha kezlardayoq otib tashlangan, yoxud olis va sovuq o‘lkalardagi lagerlarga badarg‘a qilingan. Yana o‘nlab, va ehtimol, yuzlab ayollar “xalq dushmani”ga chiqarilgan, farzandi, eri yoki otasining “aksilinqilobiy, millatchilik faoliyati” haqida siyosiy idoralarga o‘z vaqtida xabar bermagani uchun hibsga olinib, mislsiz azob-uqubatlarga duchor qilingan.

Shafqatsiz tergovchilar bunday sodda va mushfiq ayollarning aybsiz ekanini bilsa-da, ulardan jigargo‘shalarining dushmanlik faoliyatini tasdiqlovchi dalillarni talab qilishgan. To‘g‘ri, bu ayollarning aksariyati 1939-yilda ozodlikka chiqarilgan. Shu bois ular rasman qatag‘on qurbonlari hisoblanmaydi. Biroq ikki-uch yillab NKVDning qorong‘i va zax yerto‘lalari yoxud turmaning qo‘lansa hidli kameralarida azob-uqubatda yashagan, qiynoqxonalarda eri va yaqinlarining dahshatli faryodlarini eshitib, yurak-bag‘ri tilka-tilka bo‘lgan, hatto ozod etilganidan keyin ham o‘zlariga nisbatan shubha-gumonlar, tahqir va haqoratlar hukmron muhitda yashagan bu ayollar aslida o‘sha davrning haqiqiy mazlumalari hisoblanadi.

Keling, shu o‘rinda ana shunday jabrdiyda ayollardan ayrimlarining nomini tilga olib o‘taylik.

Tojixon Shodiyeva – “Yangi yo‘l” jurnalining muharriri, sobiq Molotov (hozirgi Farg‘ona) tumani partiya tashkiloti kotibi;

Valentina Vasilyeva – O‘rta Osiyo davlat universiteti o‘qituvchisi, qatag‘on qilingan shoir Botuning turmush o‘rtog‘i;

Ketevan Islomova – Yengil sanoat xalq komissarligi iqtisodchisi, qatag‘onga uchragan Akbar Islomovning turmush o‘rtog‘i;

Kimyo Ashurova – uy bekasi, qatag‘on qilingan Tojikiston K(b)P MKning birinchi kotibi, asli farg‘onalik O‘rinboy Ashurovning turmush o‘rtog‘i;

Zaynab Hoshimova – uy bekasi, qatag‘on qilingan Otajon Hoshimning turmush o‘rtog‘i;

Rahbar Shermuhamedova – uy bekasi, qatag‘on qilingan Mirmuslim Shermuhamedovning turmush o‘rtog‘i;

Antonina Karimova – uy bekasi, qatag‘on qilingan O‘zbekiston Xalq komissarlari soveti raisi Abdulla Karimovning turmush o‘rtog‘i;

Zinaida Rasuleva – uy bekasi, qatag‘on qilingan “Uzzagotxloptrest” tashkiloti iqtisodchisi Ali Rasulevning turmush o‘rtog‘i;

Basya Matqul – Germaniyada tahsil olgan kimyo sanoati xodimasi, qatag‘on qilingan Sulton Matqulning turmush o‘rtog‘i;

Elmira Islomova – uy bekasi, yer ishlari xalq komissari Rustam Islomovning turmush o‘rtog‘i;

Zuhra Tursunxo‘jayeva – uy bekasi, O‘zbekiston tashqi savdo komissari Muhiddin Tursunxo‘jayevning turmush o‘rtog‘i;

Rahima Islomova – Samarqand viloyati Mitan tumani yoshlar tashkiloti rahbari;

Hikmat Fitratova – uy bekasi, qatag‘on qilingan atoqli ma’rifatparvar adib va olim Abdurauf Fitratning turmush o‘rtog‘i;

Ashob Mirsharopova – uy bekasi, qatag‘on qilingan o‘zbek diviziyasi komandiri Mirkomil Mirsharopovning turmush o‘rtog‘i.

Ochig‘i, bu ro‘yxatni davom ettirishga kishining yuragi dosh bermaydi. Oilasiga, eriga sadoqati, farzandlariga cheksiz mehr-muhabbati uchun boshiga ayovsiz kulfatlar yog‘ilgan bu jabrdiydalarning achchiq qismati bugun har birimizga saboq bo‘lishi kerak.

Shular haqida o‘ylaganda jonajon Vatanimizning istiqloli qanchalik aziz va qadrli ekani, hozirgi fayzli kunlarda O‘zbekistonda muhtaram Prezidentimiz tashabbusi bilan ayollarning qadri va hurmatini joyiga qo‘yish maqsadida amalga oshirilayotgan ezgu va xayrli ishlarning ahamiyati yanada kengroq namoyon bo‘ladi.

Ayniqsa, keyingi yillarda xalqimiz ozodligi, kelajak avlodlarning tinch va farovon hayotini ta’minlash yo‘lida mardona kurash olib borib, aziz jonlarini fido qilgan, mustabid tuzum davrida nohaq qatag‘on qilingan insonlarning sharafli nomlarini qayta tiklash, ularning faoliyati va merosini o‘rganish hamda targ‘ib etishga katta e’tibor qaratilayotgani kishini benihoya xursand qiladi. Mana shunday sharoitda yuqorida tilga olingan mazluma ayollarning xotirasini e’zozlab, ruhlarini shod etish sizu bizning zimmamizdagi burchimizdir.

Muqaddam USMONOVA,
Namangan viloyat tarixi va madaniyati davlat muzeyi ilmiy xodimi

TABDIL

“XURSHID” MUSHTARILARINA OCHIQ MAKTUB

1906-1908-yillar orasida biri-birining davomi bo‘la oladigan “Taraqqiy”, “Xurshid”,“Shuhrat” va “Osiyo” nomli to‘rt nashr paydo bo‘ldi. Ismoil G‘asprali “Xurshid”ni “sof milliy” gazeta deb atadi. Gazeta “tili”ni boshqalarga o‘rnak sifatida ko‘rsatish maqsadida unda bosilgan ayrim maqolalarni o‘zining “Tarjimon”ida qayta nashr qildi. “Xurshid” gazetasi yopilguniga qadar “Tarjimon” bilan hamkorlik qildi.

Afsuski, yuqorida tilga olingan to‘rtala gazeta ham juda qisqa umr ko‘rdi. Ular shu qisqa davrda Turkiston jadidlarini milliy va diniy o‘z-o‘zini anglash yo‘lidan borayotgan kuch sifatida namoyon qilib ulgurdi.

“Shuhrat” gazetasining birinchi sonida sobiq “Xurshid” gazetasi muharriri Munavvar qori Abdurashidxonovning maqolasi ham chop qilingan. Maqolada Munavvar qori “Xurshid” gazetasi yopilganidan keyin yuz bergan ayrim voqea-hodisalarning tafsilotlarini ochiqlaydi. Eng muhimi, ana shu kichik tafsilotlar har qanday katta muammolar va bosimlarga qaramasdan, jadid ma’rifatparvarlari o‘z maslagidan chekinmaganini ochiq-oydin ko‘rsatib beradi.

TAHRIRIYATDAN

Muhtaram birodarlarim! Bir yildan beri bu falak kajraftor jabridan qalamim tili lol, o‘zim parishonhol o‘lub xomushlik go‘shasina chekilub yonmakda...

Musro’ dardnoklar bani xasta sadolar ila virdi zabon etmakda edim. Mani bu holg‘a solg‘on va bu faryodlarg‘a majbur etgan sabablar garchi siz afandilarima o‘z vaqtida mujmalan ma’lum o‘lsa ham, oradan uzun muddat o‘tgani uchun bu “ochiq maktub”ni yozib, bir qadar tafsilot vermagim ila barobar afvingizni rijo va mandan rozi o‘lmagingizni tamanno qilurman.

Hurmatlu afandilarim, ma’lumi oliyalaringizdurki, matbuot ishi nihoyatda og‘ir va nozik o‘lsa ham millat uchun g‘oyatda zarur va foidalik bir ishdur. Shul sababli o‘zim faqir bir imom o‘ldig‘im holda chin xodimi millat o‘lmak orzusi-la o‘tkan yil “Xurshid” g‘azitasini nashrina jasorat etmish edim. Mani bu xizmatimg‘a mukofot o‘laroq siz hurmatlular ham mushtari o‘lmak ila ionat bermish va bermakda edingiz. Bu munosabat ila “Xurshid” o‘z maslaki betarafonasida davom etmakda edi. Lekin 11-inchi no‘mrusi chiqar oldindan falak gardishidan osmon xurshidini boshig‘a yetadurg‘on jabri “kusuf” yer “Xurshid”ini ham boshig‘a kelib yetdi. Ya’ni 1906 inchi yil 16-inchi no‘yabrda shahar polisamaysteri idoramizg‘a Turkistonning muvaqqat genirol gubernato‘ri tarafidan amrnoma kelturub, “Xurshid”ning chrezvichayni oxrana (muhofazayi ashidda) quvvati ila to‘xtatilg‘onlig‘ini bayon edub mandan imzo oldi.

Holbuki, “Xurshid” mo‘tadil maslakli maishiy bir g‘azita o‘lub bir kalima o‘lsun zakung‘a muxolif so‘z yozilmag‘on edi. Shul sababli “sud so‘rab, albatta, aybsiz topar, so‘ngra chiqorurman” umidi ila bir oyg‘a qadar kutdim. Oxirda 8-inchi no‘mruni sudg‘a berg‘onlari, sud o‘z-o‘zidan aybsiz topib qaytarg‘onlig‘i ma’lum o‘ldig‘indan yanadan chiqarmak ichun ijozat so‘rab ariza berg‘onimda arizamni 3 oyg‘a yaqin soqlab, so‘ngra “sizni g‘azitangiz chrezvichayni oxrana quvvati ila to‘xtatilg‘on ekan, shu quvvat ko‘tarulmag‘uncha sizg‘a ijozat berilmas” javobi ila arizamni rad qildilar.

Ishta ko‘ringiz “Xurshid” hech bir aybsiz o‘lub, bor aybi taraqqiyparvarligi, musulmonlarni ilm va ittifoqg‘a chaqirg‘oni ekan.

Bu jabr yolg‘uz manga o‘lmay taraqqiyparvar muharrirlarning ko‘blarini boshlarig‘a kelgan to‘y o‘ldig‘indan bunga hech bir g‘amgin o‘lmasam ham siz hurmatlulardan “g‘azita berurman” deb oqcha olib va’damg‘a vafo qilolmaganim, ham suyuklik millatimg‘a qilib turg‘on xizmatimdan mahrum o‘lg‘onim mani qalam xizmatining tark etub, xomushlik ko‘chasina chekilub faryod etmaga majbur etmish edi.

Mushtarilarning ko‘blarining haqlari bir yarim oy, iki oy, ya’ni 40 tiyin, 50 tiyin qolg‘oni ichun oqchani qaytarib yubormak mumkin o‘lmadig‘indan kelib so‘rag‘on kishilarg‘a berib, qolg‘onlarini adrislarini saqlamakda va Turkiston tilida bir g‘azita

chiqmagini to‘rt ko‘z ila kutub yonmakda edim. Qachonki “Tujjor” g‘azitasini chiqmagini eshitdim nihoyatda xursand o‘ldig‘imdan to‘xtovsiz idorasig‘a bordim. G‘azita nashri ila tabrigim ba’dinda “Xurshid” mushtarilarina “Tujjor” bermak xususinda so‘z ochilib, oramizda o‘lg‘on kelishma sababli hama adrislarni “Tujjor” idorasina topshurdim, ham “Tujjor”ning birinchi no‘mrusidan boshlab hama mushtarilarg‘a yuborildi.

Bu yuborilmish g‘azita “Xurshid” badalina ekanligini mushtarilarg‘a bildurmak, albatta, lozim edi. Shul sababli muallif afandidan “Xurshid” mushtarilarina “Tujjor” berilmog‘ini birinchi no‘mrusida e’lon etilmaklarini iltimos etkanimizda muallif afandi “e’lon etsak hukumat bad gumon bo‘lur, shul sababli e’lon etmasdan to‘g‘ri yubormagimiz yaxshiroqdur” demish edilar. Lekin muallif afandi va’dalarig‘a vafo qilmay Samarqandg‘a borg‘onlarida “Xurshid” mushtariylarining ba’zilaridan oqcha so‘rog‘onlari eshitildi.

Ishta bu ish avvalg‘i xursandliklarni zoyil qilub, ikinchi bir g‘azita yubormak fikrig‘a solmish edi. Lekin na chora, hamon sukut etmakda edim. Emdi, alhamdulillah, Toshkand ziyolilari g‘ayrat qilub ushbu “Shuhrat” g‘azitasini nashrig‘a muvaffaq o‘ldilar. Man ham siz hurmatlularni haqlaringizni gardimdan soqit qilmak ichun bu “Shuhrat” idorasi ila kelishub “Xurshid” badalina “Shuhrat” yubordim.

Shoyadki, siz afandilarim mandan rozi o‘lub, nuqsonimni afu qilursiz.

So‘ng so‘zim “Shuhrat” esa chiqdi. Emdi buning davomi siz hurmatlularni ionatingiz ila bo‘lur. Shul sababli bu “Shuhrat”g‘a moddiy va ma’naviy ionatda o‘lub davomini ta’min etmaka cholishmoqingizni an samim ul-qalb rijo qilub “Yashasun “Shuhrat” g‘azitasi, ko‘paysun yordamchilari” demak ila xatmi kalom qilurman.

“Xurshid” muharriri
M.A.(Munavvar qori Abdurashidxonov)
“Shuhrat” gazetasi, 1-son, 1907 yil

XOTIRA AZIZ

(Davomi. Boshlanishi o‘tgan sonlarda).

Erg‘oziyev Ubaydulla Qori – 1892-yili Toshkent shahrida tug‘ilgan. Ruhoniylar oilasidan, sobiq savdogar. 1932-yil 7-avgustda 10 yil qamoq jazosiga hukm qilingan. “Milliy ittihod” tashkilotining sobiq a’zosi. Sovet hokimiyatiga qarshi qurolli qo‘zg‘olon tayyorlashda bosmachilarga yordam berganlikda, Qibraydagi uyida bosmachilarni saqlaganlikda ayblangan.

Mirfozilov Mirsulton – 1907-yili tug‘ilgan. Andijonning yirik sanoatchisi Mirkomil Mirmo‘minboyevning o‘g‘li. 1934-yili bosqinchiligi uchun 10 yil qamoq jazosiga hukm qilingan, jazo muddatini o‘tamay qochib kelgan. Hech qayerda ishlamagani va jinoyatchi unsur bilan aloqa o‘rnatib bezorilik, o‘g‘rilik bilan shug‘ullangani uchun ayblangan. “Uchlik”ning 1937-yil 13-sentyabrdagi bayonnomasi qarori bilan 6649-sonli ish bo‘yicha otuvga hukm qilingan.

QATAG‘ON QURBONLARI

Burhonov Muxammar – 1897-yili tug‘ilgan, Buxoro shahridan, ruhoniy, mudarrisning o‘g‘li. Buxoro xalq sovet respublikasi huzuridagi Bosh militsiya boshlig‘i. Hibsga olingunga qadar Samarqandagi 5-son maktabda pedagoglik qilgan, aksilinqilobiy “Milliy ittihod” tashkiloti a’zosi. Turkiyada bo‘lganida millatchi, aksilinqilobchi arboblar bilan aloqa o‘rnatib, ularga moddiy yordam ko‘rsatganlikda, O‘zbekistonni SSSRdan ajratib olish uchun aksilinqilobiy tashviqot yuritganlikda ayblangan.

Mukomilov Abdurashid – 1901-yili Turkmaniston SSR Kerki rayoni Bakr qishlog‘ida tug‘ilgan. VKP(b)ning sobiq a’zosi, millatchi sifatida partiyadan chiqarilgan. Hibsga olingunga qadar Boshgo‘sht trestining boshqaruvchisi bo‘lib xizmat qilgan. “Milliy ittihod” tashkilotining Buxoro filiali rahbari. Tashkilot kengashlarida faol qatnashgan, bosmachilar to‘dasini moddiy jihatdan qo‘llab-quvvatlagan. Xorijdagi aksilinqilobiy muhojirlar bilan aloqada bo‘lganlikda, “Mustaqil O‘zbekiston”ni tashkil etish uchun doimiy ravishda tashviqot yurgizganlikda ayblangan.

Burxonov Masxar – 1876-yili Buxoro shahrida tug‘ilgan. Buxoro xalq sovet respublikasi davrida maorif vazirining o‘rinbosari. Millatchi, aksilinqilobiy “Ittihod va taraqqiy” tashkiloti a’zosi bo‘lgan, chet eldan qaytib kelgach, “Milliy ittihod” aksilinqilobiy tashkilotga kirgan. Bu tashkilotning sovet hokimiyati bilan kurash olib borish, qurolli qo‘zg‘olon tashkil etish, bosmachilar to‘dasini tuzish va O‘zbekistonni SSSRdan ajratib olish masalalari muhokama qilingan yig‘ilishlarda muntazam qatnashganlikda ayblangan.

Muzaffarov Rahmatulla – 1898-yili Buxoro shahrida tug‘ilgan, xizmatchi oilasidan. VKP(b)ning sobiq a’zosi, millatchiligi uchun partiyadan chiqarilgan. “Milliy ittihod” tashkilotiga a’zo bo‘lib, tashkilotning O‘zbekistonni SSSRdan ajratib olish va burjua davlatini tuzish masalalari muhokama qilingan markaz yig‘inlarida muntazam qatnashganlikda, fosh etilgan millatchilarga yordam ko‘rsatish kassasini tashkil etish tashabbuskorlaridan bo‘lganlikda ayblangan.

Abusaidov Ahmadjon Maxsum – 1877-yili Buxoro shahrida tug‘ilgan. Buxoro xalq sovet respublikasi davrida Markaziy ijroiya komitet raisi bo‘lgan. Aksilinqilobiy “Milliy ittihod” tashkiloti a’zosi sifatida uning kengashlarida doimiy ravishda qatnashgan. Sovet hokimiyatiga qarshi kurash tadbirlarini ishlab chiqishda ishtirok etganlikda, Afg‘oniston va Germaniya konsulliklari bilan aloqa o‘rnatganlikda ayblangan.

Xo‘jayev Porso – 1877-yili Buxoro shahrida tug‘ilgan, sobiq savdogar, VKP(b)ning sobiq a’zosi, millatchiligi uchun partiyadan chiqarilgan, hibsga olingunga qadar nafaqaxo‘r. Aksilinqilobiy “Milliy ittihod” tashkilotining a’zosi sifatida uning yig‘ilishlarida faol qatnashgan. Aksilinqilobiy tashkilot rahbarlari bilan aloqada bo‘lib, targ‘ibot olib borganlikda ayblangan.

Burhonov Misbax Mazayilovich – 1905-yili tug‘ilgan, xizmatchining o‘g‘li, VKP(b)ning sobiq a’zosi, millatchi sifatida tashkilotdan chiqarilgan, sudlangan. Aksilinqilobiy “Milliy ittihod” tashkilotining a’zosi. Xorijdagi, Tojikiston va O‘zbekistondagi millatchi, aksilinqilobiy arboblar o‘rtasida aloqa o‘rnatganlikda ayblangan.

Azimboyev Said Akrom – 1892-yil Toshkent shahrida tug‘ilgan, yirik yer egasi va savdogarning o‘g‘li. VKP(b)ning sobiq a’zosi, millatchi sifatida partiyadan chiqarilgan. “Turon”, “Sho‘royi Islomiya”, “Turk Odami Markaziyati” (Mussovet), “Ittihodi va Taraqqiy” tashkilotlarini hamda eserlar partiyasi va aksilinqilobiy “Milliy ittihod” tashkiloti a’zosi sifatida faol aksilinqilobiy, millatchilik, mag‘lubiyatchilik targ‘ibotini olib borganlikda ayblangan. O‘zSSR IIXK davlat xavfsizligi boshqarmasi 4-bo‘limi taqdim etgan 6805-sonli ish bo‘yicha otuvga hukm qilingan.

Olmonov Hoshim – 1893-yilda Toshkent shahrida tug‘ilgan. Aksilinqilobiy “Milliy ittihod” tashkiloti a’zosi. Hibsga olingunga qadar kolxoz a’zosi bo‘lgan. “Milliy ittihod” a’zosi sifatida tashkilotga yangi a’zolarni jalb qilish bilan shug‘ullanganlikda, urush va hukumatdagi o‘zgarishlar to‘g‘risida mish-mishlar tarqatganlikda ayblangan. 4625-ish bo‘yicha otuvga hukm qilingan.

Qayumov Aziz – 1898-yili Qo‘qon shahrida tug‘ilgan. Yirik savdogarning o‘g‘li. 1919-yildan 1935-yilgacha VKP(b)ning a’zosi, ijtimoiy kelib chiqishini yashirgani uchun partiyadan o‘chirilgan. “Botir gapchilar” aksilinqilobiy tashkilot a’zosi. Qo‘qon shahar bo‘limi taqdim qilgan 1629-sonli ish bo‘yicha 10 yil mehnat-tuzatuv lageriga hukm qilingan. Jazo muddati 1937-yil 21-avgustdan hisoblangan. Aholi orasida aksilinqilobiy targ‘ibot olib borganlikda, zayomga yozilishga qarshi chiqqanlikda ayblangan.

Rustambek SHAMSUTDINOV,
tarix fanlari doktori,
professor,
Nigoraxon AKBAROVA,
ilmiy xodim

(Davomi kelgusi sonda).

BA’ZI “INQILOBCHI”LARGA!

AYOL SHA’NI

1.

Eng avval Onaga – ayolga ta’zim,
Ta’zimdir mushtipar opa-singilga.
Bosgan izi asli – yurt xaritasi,
Ta’zim bo‘lsin yorga, darddosh ko‘ngilga.

“Vatanni sevaman” degan izhorni
Aytmasdan, jim yurish mumkindir, illo.
Lek aziz ayolga bir dasta gulday,
“Sevaman!” so‘zini aytmaslik gunoh!

Ana shu ayolning ko‘ksidagi nur,
Bu sovuq olamni sirga o‘ragan.
O‘zidan zerikkan, kulgusi salqi,
Bemurod dunyoning labin bo‘yagan.

Ayolning qudrati bir uyum toshdan
Borliqqa Tojmahal hadyalar etgan.
Shu aziz siymoning o‘t nigohidan
Zamin qit’alarga bo‘linib ketgan.

O‘zi-chun yashashni unutib goho,
Muhabbat tongida oyday balqqanim.
O‘zbek ayoli ham bordir shu safda
O‘lmasin bolam, deb tug‘day qalqqanim.

Qiyomat kunida, Mahshar tongida
Onalar farzanddan tonayotgan dam.
“Voh, bolam!” deb birov bo‘zlasa nogoh,
Bu o‘zbek onasi, beshak, muhtaram.

O‘zi bir shtat ish – o‘zbek bo‘lmoqlik,
O‘zbek ayoli bu – ikki bor yashash.
Bu nomni ko‘tarmoq uchun qancha kuch,
Qanchalar ulug‘lik, matonat, kurash...

Va buyuk muhabbat kerak bo‘ladi,
Bu ulug‘ sharafni pok tutmoq uchun.
Mehr tilanmaydi, qozoniladi,
Kuch kerak! Sabrni jim yutmoq uchun!

Ey, siz aziz ayol nomidan so‘zlab,
Eng go‘zal bog‘imga tegayotganlar.
Bir bor kelinchakday egilmay turib,
Mening ham boshimni egayotganlar.

Nomus matosini ko‘chaga yoyib,
Quyosh yuziga kul sochayotganlar.
Xudo bilan ayol o‘rtasidagi
Eng pinhon darchani ochayotganlar.

Ey, ahli gumonlar, biling olamda
Haliyam oshiqlar va hijron bordir.
Haliyam kimgadir visol hurmati
Titrab turgan gulning jamoli yordir.

Ha! Nedir sir bo‘lib qolishi kerak!
Nelarningdir pinhon turgani zebo.
Kimdir hayo tutgan parda ortida
Nozik entikkanda portlasin dunyo.

2.

Vatan haqidagi nutqdir, shubhasiz,
Ayolning nomidan aytar har so‘zim.
Shu sabab bu qutlug‘ kalom oldidan,
Ta’zim, deyman faqat, poyiga ta’zim!

Shodmonqul SALOM

ZARDA

TABIATNING XATOSI

Yo‘q, isitmam yo‘q, do‘xtir. Qo‘ltig‘imga muzdey o‘lchagichingni tiqib, qitig‘imni qo‘zitib o‘tirma. Davleniyangiz bormi, deysanmi? Shunaqa tuzi past savollarga opoqdadam rahmatli: “Davleniya jonivor beva kirpidayam bo‘ladi. Faqat o‘lchashni yo‘lini qilsang bas”, deb qo‘yardi. Shu zamonda qon bosimi oshmaydigan odam borakanmi? To‘xta, xapdoringni qo‘yip tur. Oldin dardimni eshit. Ertaman yaxshi niyatda qo‘y bozorga ketyotuvdim. Ha-da, bugun Ultarmada juma bozor-u. Xullas, ikki ming so‘mlik marshrutkaga qo‘chqor sakrash qilib suqilib chiqvoldim. Meni bilasan, do‘xtir, yoshlikdan dong taratib, nom chiqazib qo‘yganimdan qayga borsam, irg‘ib turib joy bo‘shatishadi. O‘rnashib, manzaratli yigitchaga iyak qoqib, mundey qarasam oldingi o‘rindiqdagi bir po‘rimnusxa tilponida tomosha ko‘rib ketyapti. Nima balo ekan, desam, adras xalat kiygan bir oyimtilla bepardaroq gaplarni mo‘ychinak ko‘rmagan qizchalarga valdirab yotipti. Oldiniga, biror serial-perialdan shingil bo‘lsa kerak deb o‘ylappan. Sarap sop qarasam haligi xotin shiltalanib, paqas er-xotin ham gaplashmaydigan ishlarni “chaynamayshiming” qib yotipti. G‘ashim kegani – anovi oyimchalaram chala sumalakdey suyulip dingquloq eshityapti. Po‘rimnusxani chap yelkasiga nuqip, “bu nima, bu kim?”, degandey iyak irg‘itdim... Do‘xtir, suvingdan ellik gram quyvor, tomoq qaqrap ketdi. Xullas, ko‘rganim serial-kinomas, fayusbukmi-dayusbukmi deganni tamoshasiyakan. Nimaymish, qiz bola o‘zini asrashi shartmas, xohlagani bilan ko‘ngliga kelgan ishni qilaverishi kerakmish. Bizdagi qizlarni avaylab-asrab, nomahram ko‘zdan pana tutish qoloqlik, johillikmish. Xullas, qo‘ypodaga o‘xshab yashayverish kerakmish... Miyamga qon tepti. Haligidan so‘radim: “Bu tomoshani hamma ko‘rib, hamma eshitadimi?”

– Xohlagan odam eshitovradi, tog‘a.

– Maktab bollarammi?

– Maktab bollaram, tog‘a.

– Qiz-juvonlarammi?

– Qiz-juvonlaram, tog‘a.

“Xe, tomoshalaringa...”, deb boshladim-u yonimdagilarni menga “yalt” etip qaraganini ko‘rip taqqa to‘xtadim.

– Qizlar davrasida shunaqa gaplar aylanadigan bo‘p kettimi? – degan savolim yonimdagi hamrohimga bo‘ldi.

– Gapiryotgan adras ko‘ynakli xotinmas, erkak, – dedi u pichirlab.

– Nima?! Erkak?! Qanaqasiga?!

– Shunaqalar bor-da, aka, zamon shunaqa bo‘pketdi.

– Meni ahmoq qilyapsanmi? Hozir bitta qo‘yaman, anjirga ayri bo‘lasan!

– Meni nima aybim bor? Ko‘rganimni aytyappan.

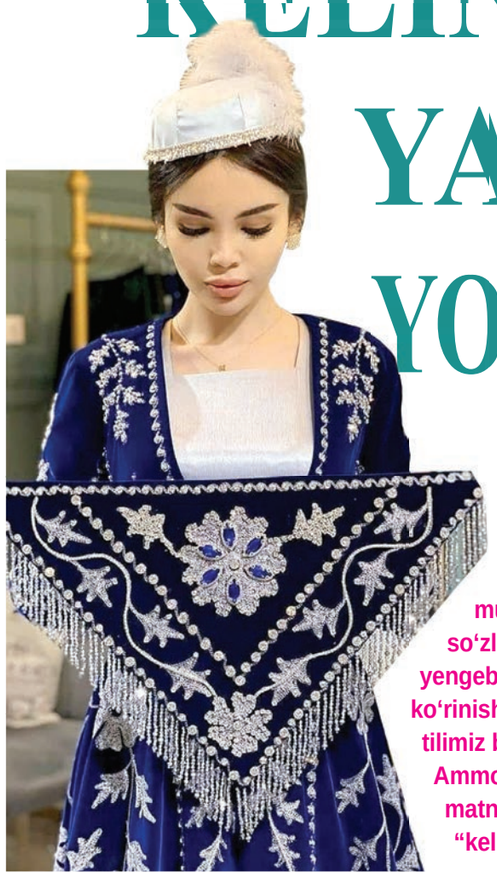
Do‘xtir, menam ko‘rganimni aytay, tomosha oxirida haligi oyposhshani ikki dugonasi kelinchakdey yetaklap opchiqib ketti. Menimcha, posoxonada yer depsinib turgan birorta manglayi qora ayg‘irga kalla-pochasi bilan shoshilinch topshirvorishti-yov. Menam ko‘rdim, deysanmi? Erkak edi, deysanmi? Do‘xtir, senga dehqonchilik, balodan hazar, bir o‘zingni hamkasblaringga yaxshilap ko‘rsatvol. Ja, do‘xtirlaringga ishonmasang, Dilmurod chiltonga o‘qitib, dam-pam soldirvol. Men senga aytsam, gap zamondamas. “Menga qara, ey odam, zamonni yomonlama”, degan ashulani eshitgandirsan? Ha, balli, endi o‘zingga kelyapsan. Gap boshqa yoqda. Bizzi qishloqda agar sal maydaqadamroq, yumshoqta’broq, hebbimtabiat paydo bo‘lsa, yo qochib qutuladi, yo o‘lib. O‘g‘il bola degani jujuqligidan rangdor kiyim kiyish uyoqda tursin, qizg‘ish ipniyam ishtonbog‘iga aralashtirmaydi. Chunki erkak erkak bo‘lib, ayol ayol bo‘lib qolishi kerak. Agar chalkashsa, dunyoni dunyoligi qoladimi? Bunaqa hayot – harom! Nima deysan? Hali u nojinsni qo‘llaydigan toifasi ham bormi? Urdi Xudo! Lekin, do‘xtir, o‘shalar haqiqiy kasal. Boshqalarga yuqmasligi uchun ehtiyotini qilib, kerakli vaksinasini kerakli joyiga urish kerak. Yo ommaviy hashar qivoramizmi? Bilaman, bizni mo‘min, oriyatli, nomusi butun odamlarimizga bu illat illo-billo yaqin yo‘lamaydi. Omalekin, guruch kurmaksiz bo‘maganiday, tabiatni xatolariyam uchrab turadi-da. Ana o‘shalarni qahramon ko‘rsatib, reklom qiladigan nahs bosgan go‘sxo‘rlarni yoppa og‘ziga urish kerak. Davosi shu!

Mulla XUNOB

Husan SODIQOV
chizgan rasm.

TILBILIM

KELINOYIMI, YANGAMI YO CHECHA?

Ba’zi lahjalarda, ko‘proq Farg‘ona vodiysi va Toshkent shevalarida, akaning xotiniga nisbatan “kelinoyi” yoki qisqartirib “kennoyi” deb, boshqa hududlarda “yanga” yoki “checha” deb murojaat qilinadi. Shuningdek, mahalliy so‘zlashuvlarda ularning turli (jengge, yengge, yengebiye, cheche, sheshe, gelimbiyi va hokazo) ko‘rinishlari mavjud. Ma’nodosh so‘zlarning ko‘pligi tilimiz boyligidir va ularni asrab-avaylash joiz. Ammo oynai jahon va radio, matbuot va adabiy matnlarda “yanga” va “checha”ga nisbatan “kelinoyi”ga biroz ustunlik berilishi sir emas.

Yosh avlod har doim zamonaviy so‘zlardan foydalanishga intiladi, ba’zi yoshlarimiz agar bir qadam ortda qolgan so‘zni ishlatsa go‘yo o‘zini zamondan ortda qolganday his etadi. So‘zlar esa, shu taxlit unutilib boraveradi.

Kelinoyi, yanga, checha deb, avvalo, akaning xotiniga nisbatan aytilsa-da, har qanday yoshi ulug‘ qarindosh, yaqin inson ayoliga nisbatan, hatto begonalarga ham hurmat yuzasidan shunday murojaat etish mumkin.

Xo‘sh, nega “kelinoyi” deyiladi? Mahmud Koshg‘ariyning “Devonu lug‘otit-turk” asarida “kelin” (“kə1in”) so‘zi bor, ammo “kelinoyi” yoki uning boshqa shakllari uchramaydi. Bizningcha, “kelin” – “kelmoq” fe’lidan yasalgan, ya’ni oilaning tashqaridan kelib qo‘shilgan a’zosi. Ruscha “nevesta” so‘zining lug‘aviy ma’nosi ham mantiqan “kelin”ga o‘xshab ketadi. Mutaxassislarga ko‘ra, “nevesta” – “neizvestnaya”, ya’ni “noma’lum”, “ilgari ko‘rilmagan”, “yangi” ma’nolaridagi “ne vesta” (“ne” bo‘lishsizlik qo‘shimchasi va “vedat” fe’lidan) so‘zidan yasalgan.

Slavyan xalqlaridan farqli o‘laroq, bizda azaldan quda-andachilikning yozilmagan tartib-qoidalari bo‘lgan: aytaylik, turmush o‘rtog‘ining ota-onasi – “qayin ota”, “qayin ona” deb kelin yo kuyovning o‘z ota-onasiga tenglashtirilgan, oilaning boshqa a’zolari ham: qayin + og‘a /uka / opa /singil /bika shaklida tug‘ishganlar qatorida ko‘rilgan. Yosh qiz boshqa oilaga kelin bo‘lib tushganda, yotsiramasligi, tezroq qo‘shilib ketishi uchun uni: “kelin poshsha”, “kelin buvi”, “kelin bola”, “kelin bika” va hokazo sifatlar bilan rag‘batlantirishgan. “Kelin oyi” deyish esa, mantiqan oilaning kichik a’zolari tomonidan akaning (yoshi ulug‘ qarindoshning) xotinini ham ona qatori hurmatlanishi belgisidir.

Shuningdek, turkiy xalqlarda azaldan qalin berish udumi bor. Ammo “kelinga beriladigan sep” ma’nosidagi “qalin”ning tilimizdagi boshqa bir so‘z – “yo‘g‘on”, “ko‘p” kabi ma’nolarni bildiruvchi “qalin”ga aloqasi yo‘q, ular shakldosh so‘zlar, xolos. “Kelinga beriladigan sep” ma’nosidagi “qalin” so‘zining “qolmoq” fe’lidan yasalganligi haqiqatga yaqinroq, ya’ni qalin yosh qizning boshqa oilada farzand bo‘lib qolishi kafolati sifatida berilgan. “Devonu lug‘otit-turk”da “qalin” – “qaling” shaklida yozilgan va shunday izohlangan: “ qalïŋ – qalin, sep. She’rda shunday kelgan:

Bərdim səŋä qalïŋ
Əmdi munï alïŋ
Əmgäk mənің bi1iŋ
Og‘rar to‘ŋo‘r barg‘alï.

Kuyov qaynotasiga aytadi: sizga qalin berdim, buni oling. Bu molni to‘plashdagi qiyinchiliklarimni tushuning. Qaynota aytadi: u ketish oldida turibdi, ketmoqchi bo‘lyapti-ku (ya’ni qiz olib ketish uchun o‘rog‘liq tayyor turibdi – A.H.)”. Boshqacha aytganda, kuyov qalin berish bilan muayyan majburiyatlarni zimmasiga olayotganini qaynotaga bildirmoqda.

Ilgari “yanga” so‘zi deyarli barcha hududlarda mavjud bo‘lgan, hatto “akaning xotini” ma’nosida tojik tiliga ham o‘tgan. “Devonu lug‘otit-turk”da ham: “jaңga – yanga. U katta akaning xotini”, deb izohlangan. Demak, ming yil oldin ham “akaning xotini” ma’nosida “yanga” so‘zi ishlatilgan. Bizningcha, “yanga” (“jengge”, “yenge”) ham qachonlardir “kelin” singari “oilaning yangi a’zosi” ma’nosida “yangi” so‘zidan kelib chiqqan. Shevadagi “yangabiyi”, “yangamullo” kabi shakllari “kelinoyi”, “kelinposhsho”ga muvofiq keladi.

“Boburnoma”da Bobur bir o‘rinda: “Habiba Sultonbegimni “yanga” der edim”, deb yozadi. Habiba Sultonbegim – Movarounnahr hukmdori temuriyzoda Sulton Ahmad Mirzoning kichik xotini. Sulton Ahmad Mirzo Boburga amakivachcha bo‘lgan, shu bois Bobur Habiba Sultonbegimga “yanga” deb murojaat qilgan. Boshqa bir o‘rinda esa shunday deyiladi: “...yana yanga chechamningkim, Zaynab Sultonbegim bo‘lg‘ay, nabirasi kelib, Tu’tadin o‘tib, mahallot yoqasida daryo qirg‘og‘ida tushub edilar, borib, namozi digar bila namozi shom orasida ko‘rdim”. Bu yerda Bobur 1528-yili Hindistonga temuriyzoda malikalar, ya’ni ammalari kelgani va ular bilan ko‘rishgani haqida so‘z yuritmoqda. Xo‘sh, nima sababdan bu yerda Bobur “yangam” yoki “checham” emas, “yanga checham” degan?

Yuqorida aytilganidek, “checha”, “yanga” va “kelinoyi” sinonim so‘zlardir. “Checha” ba’zi shevalarda “cheche”, qo‘ng‘irotlarda “sheshe” deb talaffuz etiladi, ayni paytda, qozoq qardoshlarimiz “sheshe” deb “ona”ni aytishadi. Ba’zi shevalarda “jeja” deganda “o‘gay ona” tushuniladi. “O‘zbek xalq shevalari lug‘ati” kitobida yozilishicha, “checha” deb Andijon shevasida “opa”ga nisbatan aytilgan. Ushbu ma’lumotlardan xulosa qilib aytish mumkinki, “Boburnoma”dagi “yanga checham” ham xuddi “kelinoyi” singari so‘z birikmasidir va uni “katta yangam” deb tushunish mumkin, unda “checha” deganda uning “opa”, “ona” kabi ma’nolari ko‘zda tutilgan.

Adabiyotda “checha” so‘ziga biz xalq og‘zaki ijodi, xalq dostonlarida ko‘proq duch kelamiz. Keyingi paytlarda “checha”, “chechajon” so‘zlari ishtirokida ba’zan sahna asarlari, qo‘shiqlar ham yaratilayotgani quvonarli. Xullas, ming yillardan buyon tilimizda yashab kelayotgan bu go‘zal so‘zlarni asrab-avaylashimiz, buning uchun esa ularning iste’moldan chiqib ketishiga yo‘l qo‘ymasligimiz, nutqimizda ularning har biridan ma’nodosh so‘zlar sifatida foydalanishimiz maqsadga muvofiq.

Abduvohid HAYIT

Jadid
adabiy, ilmiy-ma’rifiy va ijtimoiy haftalik gazeta

Muassislar:

O‘ZBEKISTON YOZUVCHILAR UYUSHMASI

RESPUBLIKA MA’NAVIYAT VA MA’RIFAT MARKAZI

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI FANLAR AKADEMIYASI

MILLIY MASS-MEDIANI QO‘LLAB-QUVVATLASH VA RIVOJLANTIRISH JAMOAT FONDI

“SHAHIDLAR XOTIRASI” JAMOAT FONDI

Bosh muharrir:
Iqbol Mirzo

Bosh muharrirning birinchi o‘rinbosari:
Humoyun Akbarov

Navbatchi muharrir:
Gulchehra Umarova

Sahifalovchi:
Erkin Yodgorov
Nigora Tosheva

Muallif fikri tahririyat nuqtai nazaridan farqlanishi mumkin.

Gazeta 2023-yil 26-dekabrda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 195115 raqam bilan ro‘yxatga olingan.

Kirill yozuvidagi adadi – 5908
Lotin yozuvidagi adadi – 11905
Buyurtma: G – 340.
Hajmi: 4 bosma taboq, A2.
Nashr ko‘rsatkichi – 222.
Tashkilotlar uchun – 223.
1 2 3 4 5 6

Manzilimiz:
Toshkent shahri,
Shayxontohur tumani,
Navoiy ko‘chasi, 69-uy
Telefonlar:
Qabulxona: (71) 203-24-20
Devonxona: (97) 745-03-69
jadidgzt@mail.ru (71) 203-24-17
Jadid_gazetasi@exat.uz

“Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosmaxonasi.
Bosmaxona manzili:
Toshkent shahri,
Buyuk Turon ko‘chasi, 41-uy.

Bosishga topshirish vaqti: 21:00
Bosishga topshirildi: 19:45
Sotuvda narxi erkin.